

OPOMBE

1. Življenjepis in slike trinajst na smrt obsojenih je objavil Slovenski vestnik, Celovec, 4. XI. 1949. — 2. 14. in 15. IV. 1942. — 3. Na ta zeleni kader se nanaša tudi aluzija E. Kardelja vrhovnemu komandantu NOV in POJ Titu z dne 7. X. 1942, da so se na Koroškem razvile neke četice iz samih domačinov, ki so se povezale s štabom I. grupe odredov. (Jesen 1942, Ljubljana 1963, str. 19.) — 4. Herman Miteräcker očitno

napačno prišteva kot štirinajstega na smrt obsojenega tudi Tomaža Olipa p. d. Jereba. — 5. Sodbo in obrazložitev citiram po fotokopiji iz Inštituta za marksizem-leninizem v Berlinu, ki jo hrani IZDG. Na ta dokument me je opozoril tov. Tone Ferenc, ki se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem. — 6. V nadaljnjem sledimo pričevanjem jurista Antona Jelena, kot jih je dne 30. VI. 1945 zabeležil dr. J. Felaher. Pričevanja hrani arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, fasc. 166.

»DOMOVINA« (1867—1869)

BRANKO MARUŠIČ

Od prenehanja mesečnika »Umni gospodar«, ki ga je Andrej Marušič razen zadnjih številk urejeval za kmetijsko družbo v Gorici, še ni minilo leto dni, ko so »Novice« sporočile, da bo pričel v decembru 1866. leta izhajati pod njegovim uredništvom list, katerega namen bo »ljudstvo slovensko zlasti zahodno, primorsko s pomočjo vsakršnega poduka na viši stopnji omike povzdigovati, duševno in materijalno blagostanje njegovo pospešvati in — bodi — si naravnost, ali po ovinkih, take misli, tacega duha vdihovati mu, da bode vedelo in čutilo, ter veselilo se, da ima v Avstrii domovino slovensko.«¹ Toda poteči je moral še mesec dni, da je 5. januarja 1867 v Gorici izšla prva številka tednika »Domovina«; kot izdajatelj, lastnik in odgovorni urednik je bil podpisan Andrej Marušič (1828—1898), takrat katehet na nižji gimnaziji v Gorici. Za sabo je imel že dolgoletno dopisniško delovanje v takratnem slovenskem tisku, razen tega je za leposlovno periodiko prispeval od časa do časa kak izviren članek. V sredini 1863. leta je pričel urejevati »Umnega gospodarja«, ki je bil izključno namenjen zadevam izdajatelja, vendar se je Marušiču posrečila v listu tudi kakšna popestritev političnega značaja. Njegovo urejevanje je zato naletelo na oster odmev pri italijanskih članih družbe. Zadnje štiri številke tega lista imajo podpisanega kot izdajatelja in odgovornega urednika Marušiča, ki je na tem mestu vztrajal do konca leta 1865.² Intrige goriških Italijanov so preprečile nadaljnje izhajanje in »Novice« so obžalovale »Gospodarjev« konec.³

Upoštevaajoč dejstvo, da je Andrej Marušič izhajal iz kroga sodelavcev »Novic«, »Zgodnje Danice« in »Šolskega Prijatla«, in da je pripadal tisti generaciji, »ki se po sporadičnih početnih svobodomiselnih težnjah glede na

primitivne potrebe naroda in glede na večino duhovniškega sotrudištva obdó s trdnim oklepom svetovnonazorsko konservativne, družabno patriarhalne in umetnostno utilitarne ter narodno prebujeno ideologije«⁴ in ki jo poznamo pod krajšo oznako »staroslovensci«, potem lahko trdimo, da je njegov tednik »Domovina« slonel na ideološko-programskih načelih, ki so označevala Bleiweisove »Novice«. Marušič je bil Bleiweisov politični učenec in oboževalec, bil je njegov zvesti eksponent na Goriškem, »Domovina« pa nekakšna ekspozitura »Novic« na Primorskem. Pisal je pod egido Bleiweisove avtoritete, včasih pa je njegovo pisanje še celo ostrejši odklon od konservativne smeri »Novic«. Sicer je bil ob začetku izhajanja »Domovine« dovolj opažena politična osebnost tudi v slovenskem okviru, toda njegovo delovno torišče je zajemalo predvsem Goriško in je kot eden najvidnejših slovenskih političnih delavcev na tem področju zastavil svoje udejstvovanje v smislu premis Bleiweisovega kroga. Njegova politika zmernosti, duha sprave in prijaznosti ter naslanjanja na vladne osebe je dajala listu podobo, obenem pa je prav v tistem času naletela na prva negodovanja bojeviteje usmerjenih krogov, ki so se pričeli proti splošni usmeritvi slovenskih prvakov pojavljati tudi na Goriškem. Goriško je bilo takrat sicer v manjšem časovnem zastanku za razvojem splošne slovenske politike, toda nastop mladoslovensko usmerjenih politikov v letih 1867—1868 je ta zastoj zmanjšal, zlasti po uspehih taborskega gibanja (tabor pri Šempasu 1868). Določil je političnim razmeram smer, kar je privedlo do avantgardističnega nastopa leta 1870, ko so goriški Slovenci za deželnozborske volitve izbirali mlado- in staroslovenske kandidate.

»Leto 1867 je bilo za Slovence eno najpomembnejših let, a za Avstrijo je bilo naravnost usodno,«⁵ »dolgo zadržana opozicija proti politiki in kulturno-literarni smeri 'staroslovencev' izbruhne ravno leta 1867.«⁶ Taka je Prijateljeva oznaka splošno avstrijskega in slovenskega političnega stanja v rojstnem letu Marušičeve »Domovine«. Avstrija si je komaj opomogla od porazov 1866. leta, Beust je pripravljala pot dualizmu in negotovo ter oportunistično zadržanje slovenskih državnoborskih poslancev do tega odločilnega posega v notranje in tudi zunanje politično življenje Avstrije je naletelo med Slovenci na hrupen odmev. Dasiravno ni odklonilno stališče mladoslovencev do politične smeri prvakov ob tej priložnosti prvič udarilo na dan, je vendar nastop proti Svetcu pokazal veliko razpoko v navidezno enotnem taboru Slovencev. Posebno vlogo je v notranjepolitičnih razmerah Avstrije odigrala gonja proti konkordatu, pri čemer je tudi takratno slovensko vodstvo imelo določeno vlogo. Za slovenske razmere je značilen pričetek izhajanja »Slovenskega naroda«, ob katerem je prišlo do ločitve političnih duhov, dalje nastop slovenskega liberalizma v taborskem gibanju in agitiranje za zedinjeno Slovenijo, obenem pa so se pričeli kazati že prvi znaki boječe in breznačelne poti slovenskih liberalcev. Za razmere na Goriškem pa je bila znatnega pomena neposredna bližina Italije, na podlagi meje, postavljene leta 1866. V teh razmerah je »Domovina« pričela in po polnih treh letih zaključila svojo življenjsko pot.

»Kaj hočemo z 'Domovino'?« vprašuje urednik v uvodniku oziroma v programu lista, ki ga objavlja prva številka, in obenem odgovarja: »Ljudstvu našemu resnično koristiti. — Izobražencem domačim narpopred hočemo zastava biti, zastava ktera kaže na eni plati napis: *naprej*; na drugi strani: za vero, za dom, za cesarja. Pod to zastavo naj bi se oni, načelniki ljudstva zbirali, in nekako moralno občinsko ali narodno stražo napravili, ki bi med sabo in krog sebe ogenj ljubezni do domovine netila, ji z uma svetlim mečem častna straža bila in jo — branila.« Dalje namerava list poučevati ljudi v državnih in političnih zadevah. Ko bodo ljudje spoznali, da imajo v občini, deželi in državi skupne interese, da so si po rodu in interesih med seboj bratje, da so Slovenci, Avstrijci, takrat bodo vedeli, da imajo domovino, zato je tudi namen lista: »Zavednost tedaj slovensko in avstrijsko v naših ljudeh buditi in v ta namen narpopred domačo inteligencijo disciplinirati, in po njej na ljudstvo delati, to bodi *prva*

naloga 'Domovinina'.« Nadalje želi list biti jez proti potujčevanju primorskih Slovencev (»In tako delovanje je menda moralno.«), prav to delovanje naj bi bilo listu duša. Obravnavane bodo verske zadeve, šolstvo, delovanje deželnega odbora, občinske zadeve, kmetijstvo, obrt; govora bo tudi o domači zgodovini (»Zgodovina domača nam bo učiteljica... Brez zgodovine nima domovina podlage.«) Poleg tega bodo v listu objavljene stvari, ki ne spadajo v nobeno od navedenih področij, imajo pa za bralce korist; objavljale se bodo »vsakoršne zahodnonarodne posebnosti«, prav tako tudi poročila o zanimivostih doma in po svetu. Izključena tudi ne bo beletristika in mesto bodo našli razni dopisi o domačih zadevah, politični pregledi, v »naznanilniku« pa bodo ponatisnjene vesti iz uradnega »Osservatore Triestino«. »Znabit, da nekateri pričakujejo, da bomo, kedar se priložnost ponudi, po naših laških sosedih s cepci tolkli. Bog tega ne daj! Enega lasca jim ne izpulimo, ene pikice njihovih pravic ne prikratimo. Duh, ki bo naš list skoz in skoz preveval, bo duh sprave in prijaznosti. Suum cuique; kar je meni prav, je prav tudi tebi; česar sebi ne želiš, tudi družim ne delaj. To so naša načela.« V primeru napada se bo list boril, vladi ne bo »sistematično nagajal«, načelo naj bo: »Vzemimo razmere vsak čas, kakor so, ter prizadevajmo si, v narodnih in družih zadevah, pridobivati si z lepa, kar nam gre, in česar zares neobhodno potrebujemo. Se ve pa, da kar smo rekli, ne izklepa dobrih nasvetov in pa spodobnega očitanja o nepostavnostih, ki bi utegnile našemu ljudstvu na škodo biti, kakoršno očitanje mora vsaka vlada za ljubo vzeti.«

V duhu »suum cuique«, z opreznim obravnavanjem in vdajanjem obstoječim razmeram je »Domovina« pričela svojo pot, njen vsebinski in idejni obseg je program v celoti zajel in z napovedano problematiko se je ukvarjala do svoje zadnje številke. Triletni čas njenega izhajanja moremo glede na odnos do takratnega slovenskega političnega življenja razdeliti v dve obdobji:

1. Leto 1867. Polagoma se je pojavila v slovenski javnosti, bila je skromen poročevalec in je dogodke nekako iz previdne razdalje motrila. Včasih je priobčila kako pripombo, ki je v polni meri izdala njeno usmerjenost. Kljub previdnosti in prav zaradi vljudnosti do nasprotnega narodnostnega tabora, ki jo je urednik v programu tolmačil, je doživela v tem razdobju ostro polemiko s »Slovincem«. Gonje oziroma zagovarjanje Svetca se takrat ni lotila in urednik je sam priznal, da se mu

je takrat zdelo pametneje molčati, ko so vsi razgrajali.

2. Leti 1868 in 1869. Že takoj na začetku leta 1868 je »Domovina« spregovorila o novo nastalem položaju v monarhiji po sprejetju decembrske ustave. V obeh letih je objavila več obširnih člankov, kjer je Marušič razlagal svoje in svojega kraja politične nazore, utemeljila je načela oportunitizma in si zaradi tega ter drugih naziranj nakopala obširno polemiko s »Slovenskim narodom«, ki se je v nekaj etapah nadaljevala vse do konca 1869. leta. Ostri dialog z mariborskim listom daje slutiti, da je Bleiweis zaradi varovanja svoje avtoritete med slovenskim ljudstvom poslal Marušiča v boj, ker je bilo njega in njegovega lista manj škoda. Obratno pa lahko trdimo, da je »Slovenski narod« noviškemu krogu uperjene puščice pošiljal posredno preko »Domovine«, ker direktnega napada na »Novice« še ni tvegala zaradi prestižnih ozirorov. Drugo obdobje »Domovininega« poseganja v slovensko politično življenje označuje bojevito polemiziranje s političnimi nasprotniki in v tem boju je »Domovina« obnemogla.

Delovno področje »Domovine« ni obsegalo le Goriške, marveč kot že sam podnaslov v prvem letniku pove, tudi Primorsko in celo več, saj je bila »list posebno za primorsko-deželne, pa tudi sploh slovenske zadeve«.7 V času svojega izhajanja ni bila edini slovenski časnik na Primorskem: v letu 1867 je izhajal tržaški štirinajstdnevnik »Primorec« (nadaljevanje »Ilirskega Primorjana« iz 1866.; prenehal je izhajati 4. julija 1869), v naslednjem letu je pričel v Trstu izhajati prav tako štirinajstdnevnik »Slovenski Primorec« (od 12. januarja do 27. septembra 1868), leta 1869 sta v Trstu izhajala polmesečnik »Jadranska zarja« (od 5. septembra 1869 do 10. julija 1870) in zabavni »Juri s pušo (od 28. februarja 1869 do 1870).8 Posebnih stikov z njimi »Domovina« ni imela, politični koncepti urednikov teh listov niso bili sorodni Marušičevim. Med vsemi pa je imela »Domovina« večji odmev, ker je bila pač tednik. Zadnje leto izhajanja je dobila tudi v Gorici sopotnika v izključno strokovnem »Gospodarskem listu«, glasilu kmetijske družbe in nasledniku »Umnega gcspodarja«.9 Od začetka Marušič glede ozemeljske razširjenosti svojega glasila ni imel skromnih ambicij in »rojacom v Istri« je sporočal, da je list tudi njim namenjen in da želi biti »glaven, občen organ na Primorskem« in zato imeti čim več čitateljev tudi v Istri.10

»Novice« o izidu novega tednika na Goriškem niso posebej poročale, pač pa je Marušič

v noviškem oglasniku v teku meseca januarja trikrat vabil na naročanje in pojasnil namene lista (»povzdiga slovenstva zlasti na zahodu«).11 Tudi »Slovenec« je izid »Domovine« omenil in priporočil, »da se bode ne le na Primorskem, ampak tudi po vsem Slovenskem bralcem prikupil in gotovo vdomačil«.12 Izid so pozdravili tudi posamezniki in med prvimi dopisniki [Andrej Žnidar]čič iz Kobarida, marljivi sodelavec celovškega »Slovenca«, kasneje tudi »Domovine«. Priporočal je preprosto pisanje in svaril pred rabo manj znanih izrazov.13 Da se je »Domovina« le malo oprijela takih nasvetov, bo kasneje pokazala polemika s »Slovenskim narodom«. V listu je mrgolelo tujk, zlasti pa različnih rekel v latinskem jeziku, povzetih iz liturgičnih tekstov, kot da bi Marušič hotel vsem pokazati svoj bogati besednjak tujih izrazov. Tudi z Dunaja so se javili glasovi zadovoljstva, »da imamo le en *svoj* časnik, kateri nam v Gorici, *tik laške meje izhaja*«.14

Po polletnem izhajanju je uredništvo opravilo prvi pregled opravljenega dela in ugotovilo, da »Domovina« »na tisti kos, ki ga je dosedaj preorala in osejala (pognojili so ji ga dobri prijatelji), sme se že sedaj zadovoljna nazaj ozreti. Dozorela sicer žetev njena še ni, kaže pa prav lepo« in misli v bodoče začeto delo nadaljevati.15 Vabila je dopisnike, da dopisujejo, in ponudbo goriških Slovencev na Dunaju je sprejela le pod pogojem, da bodo poslani dopisi ustrezali konceptom lista; prišlo bo v poštev vse, kar se objavlja v tujih listih in na Dunaju so možnosti za njihovo izkoriščanje večje.16 Dopisniki so se javljali od vsepovsod, seveda največ iz Goriške (zlasti zelo pogosto iz Črnič, dalje iz Mirna, Kobarida, Sv. Križa, Solkana in drugod), potem iz Trsta, Istre, Ljubljane, Reke, Novega mesta, Gradca in od drugod. Spočetka je z listom sodelovala tudi študentovska mladina in »Domovini« je dopise iz Ljubljane pošiljal tudi France Oblak, takrat politično še mnogo obeležajoči študenti prava.17 Tudi z naročniki je bilo uredništvo zadovoljno.18

Že ob koncu prvega letnika je »Domovina« svoje ambicije znatno omejila. Razglasila se je za organ Goričanov, ki je potreben Slovincem zaradi specifičnih goriških razmer. Sramotno bi bilo, ko bi Goriška ostala brez lista, vendar pa uredništvo želi, da list ne bi imel lokalnega značaja.19 Leto dni nato je Marušič po burnih polemikah, ki jih je doživel v letu 1868, ugotavljal, da ima »Domovina« več nasprotnikov kot prijateljev. Goriška pa ne sme ostati brez lista in med slovenskimi listi naj vlada vzajemnost, kakršno ti listi priporočajo

slovenskemu in drugim slovanskim narodom. Uredništvo je nameravalo povečati obseg lista, a je trenutno ostalo še pri starem.²⁰ Izjave kažejo, da se je Marušič nameraval odreči uredništvu, vendar je vztrajal še leto dni. Prav zato konec »Domovine« ni prišel docela nepričakovano, čeprav je o tem list sam obširneje spregovoril šele v zadnji številki. Marušič je izrazil upanje, da bo morda kdo drug prevzel uredništvo, želel je samo, da Goriško ne bi dalj časa ostalo brez nekega glasila.²¹ Počakati je bilo treba leto dni, da je »Domovina« našla naslednika v mladoslovenski »Soči«, njeno ideološko dediščino pa je v veliki meri prevzel konservativni »Glas«, ki je prvič izšel 5. julija 1872. leta, vendar ne kot plod Marušičevih prizadevanj. Po letu 1870, ko je Marušič propadel na deželnozborskih volitvah, se začne njegov postopni umik iz javnega življenja, sicer dopisuje oziroma obnovi svoje dopisovanje v »Novicah«, njegov zagon pa ponehuje.²²

Marušič je z izdajanjem »Domovine« prenehal, ker ni vzdržal hudega navala opozicije, nastale proti njegovemu pisanju, pri katerem mu je služilo za vodilo reklo »ridendo dicere verum«. Naveličal se je nehvaležnega posla, morda je vplival na njegovo odločitev takratni splošni avstrijski položaj,²³ kar bi se dalo sklepati iz besed, ki jih je izrekel v zaključku svojega zadnjega političnega komentarja: »V takih mršavih okolnostih ‚Domovinemu‘ politikarju dobro dé, da se sme umakniti v zavetje in od daleč molčé gledati vremenske spremembe na političnem in narodnem obzoru.«²⁴ Malo in prav nobene verjetnosti pa ni, da bi list prenehal zaradi pomanjkanja naročnikov oziroma bralcev.²⁵

Za razliko od mnogih časnikov tedanjega časa je »Domovina« doživela v svojem triletnem izhajanju le eno tiskovno pravdo, a še to je tožitelj kmalu umaknil.²⁶ Marušičeva previdnost se je izogibala vsakih »škandal-artikeljnov«, toda prav ta previdnost in z njo trdno povezani Marušičevi nazorji so bili predmet obtožbe, ki jo je pričel prvi brati »Slovenec«, sledil je dunajski dnevnik »Zukunft« in nazadnje »Slovenski narod«. Obtožbe so bile hude in mnogokrat plod prav zlonamernenga obojestranskega podtikanja, kritika zaradi kritike. Pri tém se je Marušič svojim političnim nasprotnikom postavljaval v bran največkrat sam, saj so vsi načelni in polemični članki, ki jih je »Domovina« prinesla, plod njegovega peresa in uredništvo »Domovine« je istovetno z njegovo osebo. Nasprotnikov je bilo več in v takem neenakem boju ni bilo lahko vztrajati,

zlasti še, ko so bili nasprotnikovi argumenti močnejši. V naslednjem bomo podrobneje sledili navedenim spopadom, saj je ob teh Marušič razgalil svoje politično prepričanje ter svoj življenjski credo.

»DOMOVINA« IN »SLOVENEK«

Marušiču »Slovenec« ni bil po volji že od svojega začetka dalje, Bleiweis je 7. julija 1865 pisal: »S ‚taktom‘ ‚Slovenčevim‘ nismo tukaj nič zadovoljni.«²⁷ Jeranovski goriški katehet bi vse prej kot soglašal z liberalno-katoliškim Einspielerjevimi nazori. »Slovenec« je »Domovino« pozdravil, vendar pa je prijazni ton odnosov prav kmalu prekinil oster spopad, ki ga je »Slovenec« pričel kot akcijo na »Domovinino vest, da bo v Gorici pričel izhajati nemški častnik,²⁸ katerega program je naročnikom celo priložila skupaj z »Domovino«.

Tistega dne, ko je izšla prva številka novega goriškega lista, je dopis iz Gorice v »Slovencu« (dopisnik ←), zavzel odločno odklonilno stališče in list primerjal s podobnimi nemškimi glasili na Slovenskem. O Marušiču je napisal, da so se mu »sedaj oči odprle, pa kaj pomaga, toliko previdnosti za pravo korist goriških Slovencev nima, da bi naravnost svoje izvanredno priporočilo preklicala (»Domovina« namreč, op. BM) ... Toliko poštena je ‚Dom.‘ vsaj bila, da je po vihnem boju razpošiljanje nemškega programa opustila.«²⁹

»Domovina« je molčala, a sledilo je še nekaj dopisov z Goriškega z ostrino, uperjeno proti Marušičevemu ravnanju. Dopisnik Δ iz Solkana se je čudil, da je obenem z »Domovino« prejel tudi program nemškega lista in ni mogel verjeti, da se Marušič poganja za tuje blago. Sicer se »Domovina« čudno ponaša in tudi imena (»vsaj onih dveh«), ki jih je v svoji zadnji številki priporočila volivcem v skupini slovenskega veleposestva, so bila čudna.³⁰

Dopisnik je s tem pokazal na eno izmed značilnih potez Marušičeve politične taktike. Za deželnozborske volitve v začetku februarja 1867 je namreč »Domovina« predlagala v skupini slovenskega veleposestva dr. Giuseppe Doliaca in grofa Paceja, ako ne uspeva v italijanskih volilnih okrajih. Sicer je volivcem priporočala kot svoje kandidate dr. Karla Lavriča, odvetnika v Ajdovščini, Antona Fabianija, veleposestnika v Kobdilju na Krasu, Izidorja Pagliaruzzija, veleposestnika iz Kobarida, in grofa Attemsa iz Kojskega.³¹ Očitek je zadel Marušiča najbrž tudi zaradi nazadnje imenovanega kandidata; v družini

goriške oziroma podgorske veje Attemsov je bil namreč Marušič med leti 1851—1858 domači učitelj.³² Marušičevo dobrikanje krogom avstrijakantskih in fevdalnih elementov ni bilo spodbudno za odločnejše poseganje v obstoječe razmere in za doseg ciljev, ki bi jih rodila le samostojna in odločna usmeritev.

Ob zgoraj omenjenih ugotovitvah dopisnik iz Solkana še resignirano ugotavlja, da je »Domovina« vedoma poslala program nemškega lista in prav čudno bi bilo, »ko bi mi goriški Slovenci podpirali velikonemški časnik, da bi nam vsiljeni tujci lože v sebi gojili neavstrijski duh in tako lože doveršili vsem Slovenom pogubne naklepe.« Tudi dopis iz Šempetra pri Gorici je napadel Marušiča in njegov list,^{32a} dopisnik ←« iz Gorice je kazal na Marušičevo zadržanje v novo izvoljenem deželnem zboru, češ da je nejevoljno kimal z glavo, ko je poslanec dr. Josip Tonkli zahteval, naj se cesarski reskript z dne 4. februarja 1867 prebere v slovenskem jeziku. Sicer pa je dobro znana usmeritev »Domovine« in čudi se, da Ljubljanci niso bolje pogledali tega »neštempljanega« lista.³³

»Domovina« je bila s tem razglašena za nekako vladno glasilo, ker je bila po dopisnikovem mnenju nekolokovana, kar so pa listi drugačne narave morali biti; razen tega je bil Marušič kot novopečeni deželnozborski poslanec, obtožen odpadništva. Da je dopisnik z izrazom »Ljubljanci« mislil na tedanje osrednje slovensko vodstvo, ni treba posebej omenjati; prav ta ugotovitev kaže na spontanost in pristnost izrečenih kritik ter na nazorsko še ne izdelana stališča, s katerih je pričelo rasti mladoslovensko gibanje na Goriškem. Napad je bil prehud, da bi Marušič še dalje vztrajal v molččem sprejemanju obtožb. Izjavil je, da med »Domovino« in »Görzer Wochenblatt« ni nobene zveze, razen da se oba lista tiskata v Gorici ter sta njegova urednika »učiteljska tovarša« na goriški gimnaziji. Upira se vsakemu podtikanju in bo morda še spregovoril o celotni zadevi, vedo pa naj tisti, katerim bo odgovor namenjen, da mu bo prav malo mar, če jim ne bo povšeči, kar bo povedal.³⁴ Sledil je nato napad dopisnika iz Črnič: »Bog nas vari, ako bo njen (»Domovin« op. MB) vrednik v deželnem zboru s tako mlačnim duhom branil narodne pravice in se rajši potegoval za tuje ljudi kot domače blagostanje.«³⁵ Marušič je napovedani odgovor objavil v obširnem članku pod naslovom »Čast je oblast. (Obramba).« Dopisi, ki jih prinaša »Slovenski narod«, so skovani v Gorici in njih na-

men je zadaviti »Görzer Wochenblatt« ter uničiti »Domovino« in njenega urednika. Edina »Domovinina« pregreha je bila, da je objavila vest o izidu nemškega lista v Gorici in razposlala nekaj programov tega lista. Marušič dobro ve, kdo je avtor te gonje, ve, »od kod kovač oglje dobiva, kdo mu ogenj neti, kdo mu meh goni, kdo mu železo drži, kdo svoje strupene puščice kuje. Saj vsi ti pajdaši iz *moje sklede jedo*.« Da je razposlal program lista, je kriva italijanska vljudnost, ki se je vseh na Goriškem oprijela in tudi Marušiču je bilo prijetno, ko so izid »Domovine« poleg slovenskih omenili tudi tuji listi. Glede zadržanja v deželnem zboru pa pravi, da je z glavo migal, ker ga je motil hrup, ki ga je v dvorani zbora povzročila dr. Tonklijeva zahteva. Čudi se dejstvu, da je postal renegat potem, ko se že 19 let bavi s slovenščino, 13 let piše v slovensko časopisje in 12 let uči slovenski jezik. Dopisnik, ki je te napade pričel, Ivan Podrovski (njega smatra za avtorja vseh napadov), je pred časom napadel v »Slovenca« prof. Melcerja in Luko Jerana. Marušič ga dobro pozna in ni bil z njim nikoli v sporu ter sta se v narodnih stvareh celo podpirala.³⁶ Avtorji vseh teh napadov niso identificirani, prav tako tudi ne oseba, ki ji je Marušič naprtil avtorstvo obtožb; da bi bila pa ena in ista oseba pisec vseh navedenih napadov, ni verjetno.

Dopisnik ←« iz Gorice ni molčal, vendar na Marušičeva namigovanja in izgovore ni odgovarjal, zato pa je hotel od njega odgovor na vprašanja ali je »Domovina« kolkovana in zakaj ni, ali ni obljubila nekaterim, da ne bo razposlala programa nemškega goriškega lista, po kateri poti dobiva »Wiener Zeitung«, »Wiener Abendpost« in »Wiener Journal«.³⁷ Marušič je odgovoril, da anonimnežu ni dolžan odgovora, storil pa bo izjemo. »Domovina« ni kolkovana, nemški goriški list pa je, zakaj ni kolkovana, ni pojasnil. Na drugo vprašanje pa je dopisniku že enkrat ustno v prisotnosti drugih odgovoril. Časnike dobiva po pošti, poleg še 9—10 drugih.³⁸ V naslednjih dopisih iz Gorice je polemična ost izginila, čeprav je bil možen sum, da je Marušič besede potvarjal, in ko bi bil pameten, obrambe ne bi bil objavil. Glede zadržanja v deželnem zboru je bila sprejeta Marušičeva verzija dogodka. Spor je bil za dopisnika ←« končan, ker ni hotel, da bi se tretji veselil zaradi spora dveh. Ob zaključku polemike je uredništvo »Slovenca« pristavilo: »Tudi uredništvo bi bilo rado omejilo sila dolge ‚obrambe‘ in ‚Domovino‘ zaverno, da se brez vseh

dokazov vtika v zadeve ‚Slovenčevega‘ uredništva, pa preresnobni so politični časi.«³⁹ Marušič se je po mirnem izteku časopisnega dvoboja oddahnil v zadovoljstvu, uredništvo »Slovenca« pa je zaradi zaključne pripombe prosil za pojasnilo.⁴⁰

S tem se je prva »Domovinina« polemična akcija končala, bila je predvsem obrambnega značaja. »Domovina« se je branila in, kot bomo kasneje videli, ni nikoli napadala prva; zaradi svojega zadržanja pa je mnogokrat dajala povod za reakcije take vrste. O »Slovincu« je kasneje še pisala, o njegovi uki nitvi pa je poročala precej hladno.⁴¹

V letu 1867 je imela še kratek spopad z dnevnikom »Zukunft«, ki je v svoji 254. številki (4. novembra 1867) poročal, da »Domovino« »veseli ovajati« »Zukunft«. Marušič je zahteval od lista natanko pojasnilo, kdaj in kje ga je »Domovina« denuncirala.⁴² V svojem odgovoru je bila »Zukunft« (12. XI. 1867, št. 261) po Marušičevem mnenju nedoločna, »Domovino« je imenovala uradni in »neštempljani« list.⁴³

»DOMOVINA« IN »SLOVENSKI NAROD«

Spopadi, ki jih je »Domovina« bila prisiljena voditi s »Slovincem« in v manjši meri z dunajsko »Zukunft«, so nakazali politično usmeritev, taktiko in nazorsko opredelitev Andreja Marušiča, njenega urednika. Prav tako pa so tudi pokazali smer in mesta, kamor je kasneje »Slovenski narod« močneje in določneje uprl svoj napad. Če je bila polemika s »Slovincem« omejena bolj na krog domačinov, Goričanov, in pri tem je uredništvo »Slovenca« sodelovalo samo s krajšo opombo, je bil časnikarski dvoboj s »Slovenskim narodom« slovenskega značaja in so pri tem poleg dopisnikov iz Goriške sodelovali vidnejši slovenski liberalni politiki, na primer Josip Jurčič in dr. Josip Vošnjak. Marušič je bil sam in »Novice« so spor zelo oprezno spremljale.

Izid novega slovenskega lista »Slovenskega naroda« je »Domovina« javila ob koncu marca, naročnikom pa je razposlala tudi program novega lista, prvič pa je o njem obširneje poročala, ko sta izšli že dve številki. Program novega lista »Domovina« z obema rokama podpiše, »da si ravno se nam dva člena gledé na fakične razmere preidealna vidita, in ta sta, povdarjanje čistega(?) federalizma in pa združenje vseh Slovencev v eno administrativno celoto. Kar se poslednjega zahtevanja tiče, so nam na poti primorski Lahi, katerih vpliv je večí, kakor bi kdo mislil, potem pa mnogi predsodki med Slovenci sa-

mimi, narbolj pa glavno načelo federalistov samih: historično pravo. Čehi npr. se opirajo narbolj na zgodovinske pravice, tedaj na ‚staro pravo‘; naše zahtevanje pa izvira iz ‚novega prava‘ (‚diritto nuovo‘), na katerem je npr. sozidana nova Italija. Akoravno je to pravo prav za prav staro, naravno, vendar ne bo hotel nikdo temu pritrčiti, in v takih razmerah se tudi sedanje ministerstvo historičnemu pravu uklanja. Sicer pa gutta cavat lapidem, čas in zdrava pamet utegneta predreti in podreti kitajski zid predsodkov in zadržkov.« »Domovini« je tudi po volji stališče »Slovenskega naroda« do cerkvenih zadev, dalje njegove besede, ki govore proti propadu Avstrije, ker »ko bi — kar Bog obvaruj — naša država razpadla, čutimo nar živějše mi Goričani. Nam še vedno v ušesih doni: ali Avstrijani, ali osodo benečanskih Slovencev; ali v Avstriji živeti, ali vsaj životartiti, ali v Italiji poginiti. Izvolitev nam torej ne bo težka: Avstrijci z dušo in telesom! Bodi Avstrija kakršna koli, mi smo na-njo priklenjeni.« Listu zaželi še srečno življenje in priporoča, naj se izogiba osebnih zadev in »škandal-artikeljnov.«⁴⁴ Marušič je tu prvič v »Domovini« obširneje poročal o problemu zedinjene Slovenije, načrt se mu je zdel prav tako kot mariborski koncept iz 1865. leta zaradi prisotnosti Italijanov neizvedljiv. Več o tem kasneje.

»Domovinine« želje po dobrih odnosih s »Slovenskim narodom« je prvi kršil »Narod«. Spočetka je bil sicer samo rahel namig, ki ga je dal goriški dopisnik R. S. v zvezi z »Domovinim« poročanjem o ponesrečeni ustanovitvi deželnoznanskega društva v Gorici.⁴⁵ Tudi Levstikovo podcenjevanje »Domovine« v vrsti drugih slovenskih periodik je bilo samo bežno.⁴⁶ Zato pa je dopisnik R. S. mesec dni nato proglasil »Domovino« za poluradni list: »Kot oficijozen prijatelj iz bogatega korita za neznačajne časnike pripravljenega je z vso svojo filistrsko osornostjo grozila se nad čvrstim tržaškim ‚Primorcem‘, ker ni vedel, da se Campagnuzzi pravi Rojice.«⁴⁷ Pod naslovom »Slovenske šole v Gorici« je »Domovina« predlagala ustanovitev slovenskih paralelk na tedanjih goriških šolah, ker goriška občina ne bi sprejela vladnega predloga, naj ustanovi občina s pomočjo okoliških novo slovensko šolo.⁴⁸ In že je bilo »Narodovemu« dopisniku R. S. dovolj, da je »Domovini« zabrusil, kako se je zavzemala za manj, kot je vlada predlagala, zdi se mu čudno tako ravnanje, ko list vendar izjavlja, da zastopa interese Slovencev in končuje: »z milim moledovanjem ne bomo

nikoli nič dosegli, očitno in krepko je treba tirjati, kar nam po pravici gré!«⁴⁹ Sledila je vrsta dopisov iz Gorice, ki so očitali »Domovini« zdaj to zdaj ono napako, pomanjkljivost in podobno. Nekomu je bila vredna kritike prevelika uporaba tujk, saj »naši Gorjani in Ipavci bi morali ‚Domovino‘ braje, tolmača iskati!« V članku »Gorica«^{49a} je 137 tujk in med njimi ni nobene take, ki ne bi imela enakovrednega slovenskega nadomestila. Temu so slični še drugi članki. Zakaj »Domovina« ne pove, kakšne krivice se gode Slovincem, zakaj se spotika, če dopisniki »Naroda« tožijo čez vladno pristranost; njenim političnim nazorom ni mogoče slediti.⁵⁰

V članku o postavitvi temeljnega kamna češkega gledališča v Pragi je Marušič menil, da taka zgolj svetna prireditev ni primerna, da se z njo proglašča največji češki praznik. V govorih, ki so tega dne slavili praznik, so se mešale med sabo različne svete in nesvete zadeve. Zdelo se mu je pohujšljivo vpletanje Husovega imena in imena Žižke v razne govore, ker bi utegnilo biti narodu škodljivo in bati se je verskega razdora med Čehi.⁵¹ »Slovenski narod« je v zvezi s takim poročanjem »Domovine« pisal, da se še »Danica« ne more primerjati z njeno modrostjo: »Dobro, da Čehi ne berò naše ljubeznive ‚Domovine‘, drugače bi se sramovali pred slovensko ali prav za prav ‚Domovino‘ vzajemnostjo.«⁵²

Prvič je »Domovina« obširneje dregnila ob »Narod« s ponatisom odgovora »Novic« dopisniku »iz desnega brega« v »Slovenskem narodu«, ki je napadel dr. Tomana in njegovo gorenjsko železnico; »Novice« so dr. Tomana zagovarjale in kazale koristnost njegove pridobitve.⁵³

Drugi napadi so bili le nekaka predigra k tistemu, kar je Marušič povzročil z objavo obširnega članka v nadaljevanjih »Pred domačim pragom«,⁵⁴ kjer je razložil svoja stališča o političnem položaju Slovencev, poleg tega pa je v članku odgovarjal na napade »Slovenskega naroda«, ki jih je povzročalo prav objavljanje tega članka. Marušičevo pisanje je sprožilo sankcioniranje treh verskih zakonov 25. maja 1868 (zakon o razmerju cerkve do zakonskega prava in šole ter interkonfesionalni zakon, ki je določal, da so vse konfesije v Avstriji enakopravne), uperjenih proti konkordatu, in Marušiču, zvestemu in gorečemu zagovorniku konkordata, se je zdel ta politični moment toliko pomemben, da se je lotil analize slovenskih in avstrijskih političnih razmer. Dogodek je istovetil s sprejetjem decembrske ustave, ki je uvedla dualizem. Marušič se je povrnil v

članku k zadevam, ki jih je načel v že omenjeni kozeriji »Gorica«, ko je, govoreč o razmerah pri goriških Italijanih, povedal še nekaj o splošno slovenskih. Previdno je zagovarjal postopanje poslanca Svetca, dasi »s tim nočemo pa Svetc-a sploh zagovarjati, nekaj za to ne, ker se bojimo, da bi njegov neovrženi in neovržni pro domo v ‚Novicah‘ bolj podirali kot podpirali; nekaj, drugič, za to ne, ker nočemo kaliti spoštovanja, ki mu ga nasprotniki njegovi z eno platjo jezika izrekajo, v tem ko ga z druge bičajo; nekaj tretjič, zato ne, ker se ‚Domovina‘ — za svojo eksistencijo boji; kajti, če se je že ‚Novicam‘ v pregreho štel, da so Svetecovo opravičilo sprejele, kaj bi se šele ubogi ‚Domovini‘ godilo, ko bi se predrznila S-ca zagovarjati?«⁵⁵

Marušičevo opreznost in boječnost kažejo tudi misli, izražene v članku »Pred domačim pragom«, že v prvem nadaljevanju se je povrnil k Svetčevi zadevi, sicer se je tudi tokrat izgovoril, da Svetca ne mara zagovarjati, toda način pisanja ga je izdal in mu tega ni bilo verjeti. Ob tej priliki je javno proglasil načelo lastnega oportunitizma, češ da zadevo šele sedaj obravnava, ker se mu je zdelo bolje molčati, ko je nastal hrup zaradi Svetčevega glasovanja za decembrsko ustavo.⁵⁶ Ob analizi stanja, ki so ga v slovenskem političnem življenju povzročili nezadovoljneži, pokaže tri izhodišča, ki so povzročila nemire. Prvo je pomanjkanje solidarnosti, drugo vprašanje, zakaj se slovenski poslanci niso umaknili iz državnega zbora in tretje je njihova nedoslednost ali oportunitizem. Glede pomanjkanja slovenske in slovsanske solidarnosti, ki naj bi jo slovenski poslanci po zgledu Čehov izvajali glede vstopa v novo izvoljeni državni zbor leta 1867, potem ko so se Poljaki že odpovedali taki solidarnosti, ko je dr. Rieger že nasvetoval sodelovanje Slovencev v državnem zboru z določenimi napotki in ko se je Svetec zaradi prestižnih ozirov na Kranjskem odločil, da gre v zbor,⁵⁷ je Marušič skušal opravičiti goriške razmere. V Gorici so bili navezani na Italijane ter so kandidata za volitve slovenskega državnega poslanca določili, ko je prišlo iz Ljubljane vabilo za solidarnost, pristavil pa je, da je kranjska nedoslednost »nasledek takrat že raztrganega dunajskega načrta, nasledek že raztrgane edinosti slovenske, nasledek solidarnosti že razrušene.« Z ugotovitvijo, da slovenska solidarnost ne obstoji, je še udaril proti nasprotnikom staroslovenskih poslancev: »Tisto mrvice solidarnosti pa, ki bi jo lahko imeli in gojili, solidarnosti med nami

samimi, kdo jo nar bolj podira? Ravno tisti, ki jo nar bolj povdarjajo. Podirajo jo s tem, da narod zoper naj veljavnejše njegove prvake in zastopnike dražijo, jih ovajajo, črnijo in tako ob veljavo pripravljajo.⁵⁸ Slovenski poslanci niso zapustili državnega zbora, ker je bil ob priliki glasovanja dualizem že dognana stvar (Marušičeva ugotovitev glede dualizma je popolnoma pravilna), pač pa je bila drugačna situacija takrat, ko so se v zboru obravnavati verski zakoni, kajti »večja nevarnost je žugala katoličanstvu, ko narodnosti. Spodobilo bi se pa bilo, da bi bil takrat zboru prvi hrbet obrnil sloveči pater Greuter, za njim drugi katoliški Tiroljci in Poljaki, potle še le naš gosp. župnik Pintar, za njim Toman itd. Druge prilike za izstop ne vidimo, ako imamo namreč to za dokazano, da je bil dualizem že poprej narejen, predno se je zbor na Dunaju snidel.« Solidarnost bi res pomagala Čehom, toda s slovensko pomočjo ali brez nje ne bi nič več in nič manj dosegli; tudi Hrvatom ne bi nič zagleglo. Da so slovenski poslanci prišli v zbor je bila tudi solidarnost z ostalo opozicijo. In po takih, z določenih stališč gledano, pravih zaključkih je Marušič dodal še naslednje značilne poglede, nekakšno kodifikacijo slovenskega oportunitizma: »Po naših mislih ni nikomur zameriti, če je prisiljen včasih lavirati in če zapade nehoté oportunitatnosti... ni napačno in pregrešno, ako deželi in narodnosti pomagamo, kakor okoliščine nanesajo, zdaj tako, zdaj tako; če ne, kakor bi radi, vsaj kakor in kolikor moremo.«⁵⁹ Prenehati je potreba s pogrevanjem preteklosti in gledati je treba na prihodnost, ugotavljanje preteklosti je stvar zgodovinarjev in »ne pripisujmo torej peščici mož, kar nam je usilila razmer in časa moč«. Dualizem je bil že gotova stvar, saj pride na javni zbor le izdelana zadeva in ob tem skuša Marušič ubrati na strune sprave.⁶⁰

Analiza »Domovine« je razumljivo našla odmev v vrstah slovenske opozicije. »Slovenski narod« je objavil članek »Pred pragom ‚Domovine‘«, ki ga je napisal dr. Vošnjak.⁶¹ »Ko bi v življenju obveljala načela,« piše dr. Vošnjak »ki jih pridiguje ‚Dom.‘, bi bil najsploštljiviši ta, kdor je dosleden le v nedoslednosti, in besedo ‚značaj‘ le po glasu pozna.« Noče se pričkatati s slovenskim listom, sicer pa samo slovensko pisanje ne kaže na slovenski list, »Domovina« sama ga sili, da odkriva njeno »puhlo nemoralično modrovanje«. Očita Marušičevo vdajanje razmeram in premajhno agilnost. Ni znano, ali slovenske vzajemnosti ni po Marušičevi lastni pre-

soji ali po ukazu »Pressbureauja«, tudi ne ve, kako si zamišlja slovensko solidarnost. Ko meni, da te ni, pokaže le svojo nerazgledanost. Ob koncu še vpraša »Domovino«, ali je za »narodno slovensko skupino«.⁶² Na to vprašanje je Marušič v svoji repliki odgovoril pritrdilno, pač pa je v polemičnem tonu odgovarjal, da »Domovina« ni član »Pressbureauja«, ko je vendar ministrstvo liberalno, ona pa je »ultramontanska«. Nekdo je celo trdil, da je organ goriške nadškofijske kurije: »med mejami, sposobnosti in zmernosti, v mejah pridržkov in zdržkov, ki jih nalaga ‚Domovinin‘ dvojni javni značaj vrednikov, duhovski sploh; namreč, ni studien-, oziroma ‚religionfondovski‘, je ona ravno tako samosvoja in neodvisna, kakor ‚Slovenski narod‘ v nevičnem oklopu svojih načel in — namer.«⁶³ »Slovenski narod« se s takim odgovorom ni zadovoljil in pisal, da je »Domovina« zagledala svet v božjem in vladinem strahu. Čeprav terjajo od neuradnih političnih časnikov koleke, ni bila »štempljana«. Njeno usmerjenost sta spoznala že »Slovenec« in »Zukunft« ter je bolje stati nekaj korakov stran od nje.⁶⁴ Sledil je zopet Marušičev odgovor, ki pa je bil zmeren, ker je urednik v članku »Bog visoko, a cesar daleko« v št. 45 »Slovenskega naroda« naletel na besede, ki kažejo k spravi.⁶⁵ S tem se je Marušič znova oprijel besede sprava, vendar pa je kljub temu v ostrem tonu nadaljeval z objavljanjem obširne analize »Pred domačim pragom«. V petem nadaljevanju je govoril o nasprotnikih državnozbornskih poslancev in se posebno zadržal pri mladini. Govoril je o nekih posameznih kratkournježih in topoglavcih, ki sejejo zlo med mladino. Tej je treba omogočiti akcijo, toda bolje je, da se uči za bodočnost. Podal je naslednjo karakteristiko nezadovoljnežev: »Sprideni dijaki, pačeni in nepriznani veleumi (!), prismojeni literati, židovski-slovenski časnikarji in vsakoršni drugi sumljivi narodnjaci ali pohajači brez značaja in brez stalne službe, kateri slave iščejo v tem, da se ponujajo vsaki zani kavno-opposicijski stranki na štabske trobentače. Ti so prav za prav skladatelji in pevo- in glasovodje vseh časniških mačjih godeb, skoraj vsi drugi privrženci so le kot zbori ali samospeli ali pa kot ploškači vsako toliko vmes odmevajo... To so torej po naših skušnjah in pozvedbah trije oddelki tiste pri nas še brezimne stranke, ktera je nezadovoljna ne le s sedanjim stanom reči, timveč tudi z vsemi tistimi našimi možmi, kateri si prizadevajo kakor znajo in zmorejo ta stan zboljševati, pa niso v vsem tistih misli,

kakor ona.« Zmernejšim je svetovala, naj se ločijo od klike, ker bi tako prišlo do sodelovanja. Mladini je svetoval, naj se uči, ne zrel pa naj statirajo, sicer naj ne segajo za visokimi cilji, ker »nar bolje je sovražnik dobrega.«⁶⁶ Razumljivo, da je ta napad, ki je direktno meril na Levstika in njegov krog, naletel na oster odmev. Oglasil se je dopisnik O[blak] F[rance] iz Gorice, študent prava, ki je bil spočetka med sodelavci »Domovine«, kot je bilo že zgoraj povedano. »Domovina«, pravi Oblak, »vrhu vsih svojih nesramnosti tepe po tistih, za katere smo bili dozdej navdušeni, od katerih smo pričakovali boljše prihodnosti, katere vsak za svojo idejo vnet narod zbuja, navdušuje in pridobiva, s pravim cinizmom maha po slovenski mladini.« List je nepopularen in nima hrane niti za izobražene in neizobražene. Molči, ko gre za raznarodovanje, če kaj vlada da, da preveč: »Častno ime nosiš, ti listič v naši deželi, ali časno blagostanje ti ni pri srcu, za večno tudi ne delaš; za koga pišeš, koga zagovarjaš? Vlado in vladnega Svetca!«⁶⁷ Marušičevo pisanje je spodbudilo k napadu tudi dopisnika X iz Gorice. Zaklical je Marušiču, naj pusti mladino na miru, in priporočal, naj piše rajše o zadevah, ki jasno kažejo na sovražno razpoloženje proti Slovencem in Avstriji (Italija op. MB).⁶⁸ Marušič ni ostal dolžan odgovora; o prvem dopisu je menil, da ga je napisal nekdo, ki mu je »Domovina« stopila na prste. Piscu je priporočal »Olikanega Slovenca«. Vprašuje, zakaj imajo dopisniki s listom toliko posla, ko ni v njem hrane za nikogar. Poleg pohlevnih čebelic (naročniki in dopisniki op. MB) se okoli »Domovine« zbirajo tudi požrešni sršeni že od lanskega leta sèm. Vprašuje, kaj bi preostalo drugim listom, ko bi »Domovina« natanko opravljala njih naloge. Mladina je ne bo zadušila, dokler se urednik sam ne odpove uredništvu. Spotaknil se je tudi ob drugi dopis in piscu zažugal z državnim pravdništvom zaradi obrekovanja: »Neljubo nam bo, če bomo prisiljeni, prašati po *dokazih* tacih in enacih osebnih obrekovanj, kakoršnih nepremišljeni X. iz rokava siplje, ne po ‚Dom.‘ ali ‚Slov. Narodu‘, ampak kje drugje. — Nadjamo se, da sl. uredništvo to sramoto slovenskemu časništvu prihrani.«⁶⁹ »Narod« ni molčal, uredništvo ni preklicalo napisanih besed, ki so se zdele Marušiču vredne tožbe, pač pa je znova poudarjal, da še noben slovenski list ni soglašal s politiko »Domovine«; vojno so ji napovedali »Slovenec«, »Zukunft«, »Slovenski Primorec« in tudi »Slovenski narod«. Kar se pa žuganja tiče, se pisanje in zagovor

prenehata tam, kjer se žuga z besedami, s temi besedami so odgovarjali tudi Svetcu.⁷⁰ Marušič je zopet repliciral. Pisec člankov »Pred domačim pragom« in Svetec nista ena in ista oseba. Svetec ni nikoli pisal za »Domovino«. Glede navedenih listov pa meni, da o »Zukunft« vsakdo ve, kaj je bila, »Slovenec« pa je hotel preveč živeti in je zato umrl, pustil se je prav tako oblačiti, kot se letos »Slovenski narod« in »Slovenski Primorec«. Ne zahteva, da bi bili vsi slovenski listi naklonjeni njegovemu, »zadovoljni bomo, če nam bodo *pravični*, kakor mi njim. Da je ‚Dom.‘ ne vsem slovenskim listom, ampak le *dvema* trn v peti, tega ni kriva *politika* njena (saj lani ni delala *ex professo* politike, kakor se letos včasih ‚predrzne‘), ampak nekaj družega, kakor sl. uredništvo ‚Nar.‘ samo nar bolji ve. Sicer pa je začel ‚Narod‘ tudi že ‚Novice‘ obirati.«⁷¹

S tem je nastal premor in konec prve etape časnikarskega dvoboja, ki ga je »Domovina« vodila s »Slovenskim narodom«, ali pa obratno, kar je točneje. Marušič je še med tem in kmalu za tem končal z osmim nadaljevanjem članka, ki je vzbudil toliko hrupa. Zavzemal se je za spravo med sprtima nasprotnikoma, pogoj za tako slogo in sodelovanje, ki ga je »Slovenski narod« v zakonu o političnih društvi in ljudskih zborih zagovarjal, se mu je zdel nezadosten. K temu je pridal še ustavo, sklicevanje na nekatere njene člene in nove versko-šolske zakone. S tem bi bila podlaga sprave širša in trdnejša. Vsakdo ima peticijsko pravico in deželni zbori imajo široko delovno območje, v njih vidijo sredstvo, s katerim bi se dalo marsikaj doseči.⁷² Svoje razpravljanje je končal s kratkim povzetkom in željo po ureditvi razmer ter geslom: »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas!«⁷³ »Domovina« je tako sprejela in dopolnila nov kurz, ki ga je urednik »Slovenskega naroda« spoznal za koristnega v takratnem političnem položaju, da s pasivnim zadržanjem Slovenci ne morejo biti kos razmeram, morajo si poiskati pozitivno podlago, pravno orožje, na katero bodo mogli naslanjati svoje politično delo.^{73a}

V sklop tega polemiziranja spada tudi napad, ki ga je v »Slovenskem narodu« začel dopisnik »od tmnsko-beneške meje« in se dotika vprašanja zedinjene Slovenije, o kateri se je Marušič prvič jasneje opredelil v pozdravnem članku »Slovenskemu narodu«. Ker spada to vprašanje v poseben kompleks Marušičevih pogledov na slovensko politično situacijo, naj o njem spregovore naslednji odstavki.

Spoznali smo, da se Marušič ni zavzemal za »Narodov« koncept zedinjene Slovenije, pa tudi mariborski, na slovenskem zgodovinskem pravu grajeni program se mu ni zdel primeren. Oba načrta je motril z zemljepisno-političnega položaja Goriške, ki je bila narodnostno mešana poleg tega pa mejaš državne tvorbe, ki svojih aspiracij na to področje ni skrivala. Mariborskega sestanka leta 1865 se ni udeležil nobeden primorski politik, kar je dalo sestanku gotovo neki poseben značaj. Marušič je nasprotoval temu, da bi se Goriški odtrgali predeli Krasa in bi se na podlagi nekdanje historične enote priključili Kranjski in apeliral je »ne zmanjšujte nam goriške grofije, da ob meji preveč ne oslabimo«. Ob isti priliki je izrazil nasprotno željo, da bi se Vipavska dolina cerkveno in politično pridružila Goriški, ker se to menda tudi na neko historično pravo opira^{73b}. Zaradi navzočnosti Italijanov se mu je dozdeval tudi drugi projekt (Zedinjena Slovenija) težko uresničljiv. Marušič je bil po vsej verjetnosti tudi tisti, ki je v »Novicah« l. 1866 pisal, naj bi bila meja na Soči, zakaj ni ga hujšega sovražnika Avstrije, kot so Videmci (Furlani oz. Italijani, op. MB). Ko bi se priključila goriški grofiji pokrajina med Palmanovo, Taljamentom in Vidmom, bi imeli Italijani v deželi večino. Treba je določiti res narodno mejo, da bo na avstrijski strani ostalo malo Italijanov, sem bi pa prišla večina Beneških Slovencev. Omenil je tudi misel, da bi se Primorska in Istra združili s Kranjsko in bi bil Trst središče nove upravne celote.⁷⁴ Tej skupini bi bili pridruženi tudi Beneški Slovenci.⁷⁵ Bleiweis je kot odgovor na Marušičevo pisanje menil, da bi bila taka preureditev napredek, vendar še ne prava združitev slovenskega naroda.⁷⁶ Vsekakor so razmere leta 1866 znova obudile misel na združitev Slovencev in nekakšno odločitev o tem naj bi prinesel sestanek slovenskih politikov ob priliki občnega zbora »Slovenske Matice« v Ljubljani ob koncu septembra 1866, po sklenjenem premirju z Italijo in komaj mesec dni pred obtožujočim in značilnim plebiscitom, na podlagi katerega je del bodoče zedinjene Slovenije prišel v drugo državno tvorbo. O tem sestanku slovensko časopisje ni poročalo, pač pa sta »Zukunft« in »Slavisches Centralblatt« pisala, da se je na sestanku 27. septembra 1866 po občnem zboru »Matice« govorilo o zedinjeni Sloveniji in da je imelo narodno pravo prednost pred historičnim. Le glede sredstev za doseg cilja se zborovalci niso mogli zedinili.⁷⁷ Poročilo o tem sestanku je po dveh letih napisal Marušič, do danes je ostalo ne-

opaženo in zato ga hočemo v naslednjem povzeti. Še prej pa nekaj predzgodovine, ki je Marušiču dala pobudo za ta korak. Omenili smo dopisnika »od tminsko-beneške meje«; Marušiču je očital, da se mu program zedinjene Slovenije ne zdi primeren: »Vobče moramo izjaviti mi primorski rodoljubi, da ‚Domovina‘ mlačno, plašno politika in nikakor še ne naše javno mnenje, in da tudi bralci ‚Slov. Nar.‘, naj nikar ne mislijo, da se slovenski narod s svojimi rodoljubi drži nježne ‚Domovine‘ politike, katera je tako ‚naivno‘ in nepristransko Gorico in njene zadeve opisovala.« S krotkostjo ne bomo nič dosegli.⁷⁸ Nekaj dni pred znamenitim šempaskim taborom je kaplan Domicelj v »Slovenskem narodu« tožil zaradi glasov z Goriškega, da se sklicatelji tabora vprašujejo, ali naj bi točka o združenju Sloveniji prišla na taborov dnevni red ali ne. Domicelj pravi, da to močno diši po politiki urednika »Domovine«, ki se je na posvetovanju slovenskih prvakov leta 1866 ustil, da goriški Slovenci ne bodo privolili v zedinjenje. To je Marušičevo osebno mnenje in se s pogledi Goričanov ne sklada.⁷⁹ Marušič je nato odgovoril, da se mora izraz goriški Slovenci nadomestiti z goriški Italijani; o vsem pa bo še obširno poročal.⁸⁰ Obljubo je izpolnil v naslednji številki in v dveh nadaljevanjih objavil potek sestanka jeseni 1866 v Ljubljani. Bilo je to ravno po končani vojni, Benečija je bila izgubljena in izvedelo se je, da namerava vlada postaviti nasproti Italiji nekaj jez s tem, da združi Primorsko s Kranjsko. V takih okoliščinah je bil sklican občni zbor »Slovenske matice«, posebej so bili povabljeni prvaki, da se pogovore o narodnih zadevah. Z Goriškega so se zbora udeležili poslanec Anton Černe, dr. Karel Lavrič, dr. Josip Tonkli in Marušič.

Že 26. septembra, na predvečer zbora, so se zbrali udeleženci v gostilni »Pri raku« v Ljubljani, govorili so o združenju slovenskih dežel, o notranjeavstrijski skupini, o kraljestvu Iliriji in o združitvi Kranjske s Primorsko. Le eden se je upiral združenju Sloveniji, ker mu je bil načrt preveč vzoren; bal se je, da bodo s takim združenjem ostali njegovi rojaki za vselej ločeni od večine Slovencev. Končno se je le vdal in odstopil od svojega načrta notranjeavstrijske skupine. Več ur je trajalo razpravljanje, vendar ni prišlo do pravega rezultata razgovorov. Sestavili so nekaj program in ga sklenili poslati v popravek in potrdilo vsem tistim, ki so sestanku prisostvovali. Marušič pa programa ni prejel, ker ga je bilo težko sestaviti zaradi presplošnih in premalo določenih zaključkov razgo-

vorov tistega večera. Ni posegal v debato pa tudi združenju Kranjske s Primorsko se ni upiral, saj bi to bil začetek združevanja Slovencev. V politiki ni dovolj le snovanje načrtov, treba je tudi misliti na njih uresničenje in izvedbo. Vprašanja se je Marušič lotil naslednjega dne, ko se je na vabilo dr. Bleiweisa po kosilu zbralo v prostorih matične knjižnice šest ali sedem ljudi. Pričujoča sta bila tudi dr. Tonkli in Černe, razgovor je bil konkretnější kot prejšnji večer. Pogovarjali so se o združenju Kranjske s Primorsko in Marušič je izjavil, da Italijani ne bi prišli na neki skupni zbor v Ljubljano. Kranjcem ta izjava ni bila po volji; Marušič je že pred odhodom v Ljubljano govoril z nekaterimi, na Primorskem živječimi Kranjci in bili so njegovega mnenja. Uspeh pogovorov ni bil nič boljši kot prejšnjega večera v gostilni. Sklenili niso nobenega sporazuma, sicer je Marušič iz zanesljivega vira v Ljubljani izvedel, da je bilo združenje že avgusta meseca gotova stvar, toda mrtvorajeno dete. Neki Goričan, ki je na visokem položaju in v višjih krogih dobro znan, je vse to podrl opiraje se na zgodovinske razloge Goriške. Marušič je govoril tudi z dr. Vošnjakom, sicer pa so štajerski rodoljubi izjavili, da z združenjem niso zadovoljni, da bodo zahtevali enake pravice, kot jih dobijo združeni deželi; če jim te odrečejo, bodo zahtevali združitev Štajerske s Kranjsko. Marušič sprejema tako idejo združene Slovenije. Ima pa pomisleke in to so Italijani na Primorskem. Kmalu po vojski bi politika v zvezi z njimi marsikaj storila in bi se usodi predali brez upiranja. Zdaj tega ni več in »nezaslišana predrznost, opirajoča se na postavbo (§ 19!), pridobiva peščici Lahov neko važnost, kakor da bi bili zraven Nemcev in Madžarov tretji narod v državi. To je eno, kar mnogi ne mislijo.« Marušiča je motila tudi raba različnih terminov, s katerimi se je označevala ta zahteva Slovencev, najprej bi se morali zmeniti, kaj zahtevajo, in drugič, kako naj zahtevajo.⁸¹ Marušičevo mnenje o združitvi Slovencev je bilo objavljeno v tistih številkah »Domovine«, ki sta obširno poročale o poteku šempaskega tabora, kjer je skoraj desetisočglava množica brez pomislekov in navdušeno pozdravila govor o zedinjeni Sloveniji ter odobrila ustrezno resolucijo.

Leto 1868 je prineslo misel in zahtevo po zedinjeni Sloveniji pred vso slovensko javnost, med slovenske množice. Pričakovati je bilo, da se bo beseda o tem izrekla tudi na deželnih zborih, ki so pričeli delati jeseni, potem ko so bile zahteve postavljene na ta-

borih, ki so bili tega leta. Pri tem so se prvi izkazali Štajerci, v kranjskem deželnem zboru beseda »zedinjena Slovenija« dolgo ni hotela priti z jezika deželnih poslancev, končno je le prišlo do Bleiweisove izjave, »da se Slovenci združimo v eno politično enoto«, kar je bila le njegova osebna »želja«; bilo pa ni nobene interpelacije. Poslanci goriškega deželnega zbora so se 1. oktobra odločili le za interpelacijo o enakopravni slovenščini v uradih in v šolah, ne pa še za zedinjeno Slovenijo.⁸² Tako ravnanje velikega dela slovenskih deželnozborskih poslancev je privedlo do obravnave posameznih deželnih zborov, ki jo je v »Slovenskem narodu« pričel Josip Jurčič, vnet zagovornik ideje združene Slovenije. V pest Jurčičeve kritike je prišel tudi goriški deželni zbor, a na napade je odgovarjal Marušič v »Domovini« in je tako nastal »za tiste čase že precej neokusen časnikarski prepir. Ta spor med ‚Narodom‘ in ‚Domovino‘ je brez dvoma vplival tudi v naslednjem letu, ko je prišla v razgovor interpelacija za ‚zedinjeno‘ Slovenijo v deželnem zboru.«⁸³ Jurčič je pisal, da so slovenski deželni poslanci v goriškem deželnem zboru mlačni. Lotil se je poimensko vsakega poslanca. Ugotovil je, da so med njimi štirje cesarski uradniki in se začudil, da dr. Lavrič ni poslanec. Volivcem je priporočil, naj ne volijo uradnikov.⁸⁴ Marušič je pripravil dolgozvezen in zaradi tega nerodno formuliran odgovor,^{84a} ki je bil dokaj umirjen, kar mu je tudi Jurčič priznal. Kdor pozna goriške razmere, se mora Marušičevemu pisanju namuzniti. Dolžnost »Domovine« bi bila, da obudi goriške Slovence za delo, toda ker ne mara, da se »Domovina« ne bi znova namuznila, se obrača naravnost na Goričane in med drugim pove: »Mi nimamo z nemškutarji, ki hote našo narodno smrt, *nobenega kompromisa*, in goriški Slovenci bodo večno napak ravnali, če mené, da jih bodo kompromisi rešili. Pogum, ali pa nič!... Zato je treba bolj odločnega delovanja, kakor ga ima ‚Domovina‘... *Poštena, neodvisna*, pogumna, za slovenstvo *resno vneta in boreča* se manjšina nam Slovcem več koristi, kakor vsa kompromisna *vladna večina, ki je mlačna, vsakdanji vladi služeča in nedelavna*.« Deželni poslanci niso vneti za narodno stvar. »Domovina« ni prepričala, da je »Slovenski narod« s svojim člankom storil goriškim deželnim poslancem krivico. Slovenci morajo dobiti neodvisno zastopstvo v zboru in apelira na mlado inteligenco.⁸⁵

Marušičevi odgovori so bili pikolovski, dotaknil se je delavnosti vsakega poslanca

posebej in govoril o doseženih uspehih. Glede Lavriča je pisal, da je bil na volitvah 1867 kandidat, a ni uspel, kasneje je bil na dopolnilnih volitvah ponovno na kandidatni listi kot »Slovenčev« kandidat in tudi takrat ni bil izvoljen.⁸⁶ Spor s »Slovenskim narodom« to pot ni dosegel večjega razmaha. V bistvu je bila vsebina obtožb enaka tisti, ki jo je isti list nakazal pred nekaj meseci. Marušič je ostal na svojih pozicijah boječega se, opreznega in pikolovskega politikanta, dasi mu politične nerazgledanosti ne bi mogli očitati. Da so pa bili tudi »Narodovi« očitki včasih nepomembni, ni treba posebej poudarjati. Do ponovnega spopada s »Slovenskim narodom« čez leto dni je potekalo navidezno zatišje, ki ga je prekinil sem pa tja kak manj važen očitek. Tako je na primer dopisnik iz Solkana, ko je poročal o Vodnikovih besedi v solkanski čitalnici, mimogrede in očitno brez vsakega hudobnega namena omenil srečni izid pravde, ki jo je imel »Narod« zaradi članka »Tujčeva peta«.⁸⁷ »Slovenski narod« je to imel za natolcevanje, saj je »Domovina« v svoji škodoželjnosti komaj čakala, da bodo paragrafi treščili v »Slovenski narod«.⁸⁸ »Domovina« se je upravičeno zagovarjala, češ da so bile besede slabo interpretirane.^{88a} Ob vesti, ki jo je prinesel neki dopis v Goriškega, da na miremskem gradu pri Gorici bero pridige v italijanskem jeziku, je dopisnik še pristavil: »To je pač dober komentar k komentaru, ki ga je prinesla ljuba ‚Dom.‘, vsem gosposkam postrežna žena, k temeljitemu govoru na šempaskem taboru.«⁸⁹ Ko je namreč »Domovina« v celoti objavila govore na šempaskem taboru in med njimi tudi Klavžarejev govor o jeziku, ki naj se uporablja v škofijskih uradih in cerkvenih uradih sploh, ter tu ostro prijel goriško nadškofijo, da pošilja v slovenske kraje duhovnike, ki ne obvladajo slovenščine in da v cerkvenih uradih poslujejo v tujih jezikih, je hotel Marušič s primernim komentarjem ublažiti ostrino Klavžarjevega govora.⁹⁰

Zadnji obsežnejši spor pa je povzročila interpelacija za zedinjeno Slovenijo v goriškem deželnem zboru. Dogodek je imel velik odmev v takratnem slovenskem življenju in je razumljivo zašel tudi v časopisje. »Slovenski narod« je napadel »Domovino«, ta pa je imela skromno podporo tudi v »Novicah«.

Leta 1868 ni prišlo v goriškem deželnem zboru do interpelacije za zedinjeno Slovenijo; edini pomembnejši akt slovenskih poslancev tega zbora je bila dr. Tonklijeva resolucija za slovensko uradovanje na sodnijah. Leto

dni zatem je bil 3. septembra v Ljubljani ob priliki petega rednega občnega zbora Slovenske matice sestanek slovenskih deželnih poslancev. Sklepi sestanka so ostali tajni, zve-delo se je le toliko, da je Svetec skušal zagovarjati svojo taktiko, a ga je dr. Tonkli zavračal. Kmalu zatem so pričeli s svojimi zasedanji deželni zbori, a beseda o zedinjeni Sloveniji spočetka ni od nikoder hotela priti. Zaradi tega je »Slovenski narod« objavil več uvodnikov in v enem izmed njih povedal, da so se na sestanku 3. septembra slovenski poslanci posvetovali, kako naj se v deželnih zborih postavi vprašanje zedinjene Slovenije, in sklep je bil baje, da »mora priti slovensko vprašanje« na dnevni red. V Ljubljani naj bi se dala posebna resolucija in posebna adresa na cesarja s slovenskimi zahtevami, ki bi zahtevala zedinjenje vseh Slovencev. V Gradcu in Gorici pa naj bi se dale samo interpelacije, oziroma v goriškem zboru, odvisno od okoliščin, tudi lahko resolucija vladi.⁹¹ Interpelacijo v goriškem deželnem zboru je napovedal dopis iz Gorice v »Slovenskem narodu«.⁹² Končno je na zborovi seji 30. oktobra le prišla na dnevni red, njena podpisnika pa sta bila od desetih poslancev, ki so v goriškem deželnem zboru zastopali koristi Slovencev, le dr. Josip Tonkli ir. dr. Josip Žigon. »Slovenski narod« je interpelacijo v celoti objavil skupaj z zaupnico, ki so jo poslancema poslali Solkanci in Števerjanci.⁹³ Podobne zaupnice so poslali tudi iz Slovenske Bistrice, Sv. Križa na Vipavskem, Rihemberka (današnjega Branika), Maribora, Celja, Cerknice, Tolmina, Mozirja, Prvačine, Šebrelj, Krepelj, Cerčna, Skrilj, Škrbine, Ribnice na Štajerskem, Dola pri Idriji, Srpenice, Avč, Lokavca, posebno zahvalo pa so poslali tudi kraški župani. Zaupnice je v nekaj številkah objavljaj »Slovenski narod«. »Domovina« je o nastopu dr. Tonklija in dr. Žigona zelo skopo in hladno pisala.⁹⁴ Sledila je nato nezaupnica 85 graških študentov 4. novembra, ki je osmerici poslancev očitala protislovensko delovanje in predlagala, naj odlože mandate. Akcija obeh interpelantov ter ravnanje poslancev, ki se njima niso pridružili, je naletela na velik odmev v slovenskem političnem življenju tistega časa. Ker je bil med slednjimi tudi urednik »Domovine«, je popolnoma razumljivo zagovarjal v svojem listu stališče osmerice, ki jo je »Slovenski narod« napadal, »Novice« pa branile. »Slovenski narod« je v odgovor na pisanje »Domovine« o poteku vrvenja, ki ga je povzročila interpelacija v goriškem deželnem zboru (povzela ga je po »Novicah«), z bese-

dami: »Tujem sovražniku se je pridružil domači in zadnja ‚Domovina‘ pošteno Zarnikovo ime že kot psovalko v obraz meče odličnima rodoljuboma dr. Tonkliju in dr. Žigonu!«,⁹⁵ udaril tudi po »Novicah«; »Domovina« pa se je tem besedam uprla.⁹⁶

S tem pa razburjenje še ni ponehalo in članek »Goriška interpelacija in še nekaj«, ki ga je priobčil »Slovenski narod«, ter ga je po Gabrščkovem mnenju napisal Klavžar, a odposlal dr. Lavrič,⁹⁷ podaja predzgodovino interpelacije. Dr. Tonkli je 21. septembra povabil poslance na razgovor glede interpelacije za zedinjeno Slovenijo. Vabilu se niso vsi odzvali, pa tudi tisti, ki so prišli, niso bili enotnega mnenja. Mesec dni nato, 22. oktobra, je Tonkli ponovno povabil poslance na razgovor. Razpravljali so o ljubljanskih sklepih (sestanka 3. septembra, op. M. B.), ki so bili taktično drugače zasnovani, vendar je odgovor vlade na interpelacijo štajerskih poslancev vse presenetil. Černe je zato predlagal, naj se letos interpelacija ne stavi. Dr. Žigon pa je bil za. Poslanci v zboru niso glasovali, ker so mislili, da interpelacije še ne bo. Tako sta le dva poslanca rešila čast. Marušič pa je dobro vedel, kaj je dr. Tonkli obljubil dr. Vošnjaku, da bo namreč podal interpelacijo.⁹⁸ S tem je »Slovenski narod« razložil ozadje zadeve in Marušič je v svojem odgovoru nakazal nekaj zanimivih postavk, ki pa so zaradi polemične osti izgubile na svoji verodostojnosti. Razbrati pa je mogoče, da je na tako zadržanje v dokajšnji meri vplival izjalovljeni poskus v kranjskem deželnem zboru. Kljub sporu je še vedno poudarjal pomen sprave in končal: »Zatare naj se med nami stara hidra nesložnosti; slovo naj da vsak trikrat prekleti častilakomnosti in tistemu ostudnemu Molohu — sebičnosti —, ki žuga ves narod požreti. Kar se nas tiče — mi, po nedolžnem napadeni, se le branimo. Molčali bomo o marsičem, dokler nas kdo ne prisili govoriti. Ali gorjé, če nas kdo prisili, da izigramo brez ozirov vse do zadnje naše karte.«⁹⁹ V tej smeri je svoje poglede na spor »Domovina« — »Slovenski narod« dalje razvijal Andrej Gabršček, ki je pisal, da interpelacija dr. Tonkliju ni prišla od srca, uporabil jo je le za lastno reklamo in je hotel z njo druge poslance presenetiti, kar je dokazalo Černetovo spontano vprašanje, koliko poslancev je interpelacijo podpisalo ob priliki zasedanja zbora, na katerem se je omenjena interpelacija prebrala. Gabršček se je postavil tudi na stališče, da bi bilo bolje s tako zahtevo počakati. Dr. Tonkli se je pokazal neobzirnega do svojih tovarišev,

bil je nelojalen in je zastopal le osebne koristi, čuditi se le moramo, da takrat zelo rezka polemika ni imela večjega vpliva na razvoj slovenske politike na Goriškem.¹⁰⁰ Gabrščkova ocena je seveda prikrojena njegovemu osebnemu stališču do Tonklija, s katerim se je srečal kasneje ter se je skupaj z dr. Antonom Gregorčičem uprl njegovemu konceptu vodenja političnih akcij. Zaradi Tonklija Gabrščkova ocena Marušiča trpi za enostranostjo.¹⁰¹ Brez dvoma je dr. Tonkli, zlasti v svojem kasnejšem političnem delovanju v precejšnji meri pokazal svoje osebne nagibe. Ni skrival ambicij nekakšnega voditelja Slovencev na Goriškem. Malo pred interpelacijo je postal predsednik društva »Soča«, ki je imelo mladoslovenski značaj z osnovnim ciljem: »bramba narodnih pravic« in je dalo obema interpellantom vso podporo. Zanimivo je dejstvo, da je na volitvah za predsednika novega političnega društva na Goriškem dr. Tonkli prejel 33, a njegov tekmeec dr. Lavrič le 11 glasov.¹⁰² Fran Šuklje, ki je nekaj let za temi dogodki kot suplent na goriški gimnaziji spoznaval politične razmere na Goriškem, je v svojih spominih napisal, da je zelo preudarni Marušič duševno nadkriljeval dr. Tonklija.¹⁰³ Da je bilo za Tonklijevu akcijo v deželnem zboru vprašanje osebne afirmacije, potrjuje tudi Lavričevo pismo Franu Oblaku, v katerem je Lavrič objavil svoj razgovor z dr. Žigonom. Ta je interpelacijo podpisal pred pričetkom zasedanja, v času, ko bi jo lahko tudi drugi poslanci. Ko je Italijan dr. Pajer na istem zasedanju namigoval na kompaktnost slovenskega dela zbora, je Černe odgovoril: »Interpelacijo sta podpisala le dr. Tonkli in dr. Žigon, in to je očiten dokaz, da je neopravičen Pajerjev sum, da se drugi nepodpisani slovenski poslanci ne strinjajo z interpellantom.« O Tonkliju pa je Lavrič menil, da je izpolnil svojo dolžnost in da »ne smemo nič slabega o njem pisati, ker bi tako še bolj svoje rane odkrili.«¹⁰⁴ V Lavriču dr. Tonkli ni imel iskrenega tovariša ali pa obratno, kar bi bolj ustrezalo značaju obeh eksponentov goriškega slovenskega liberalizma. Liberallec dr. Tonkli ni bil, saj se je kmalu zatem pridružil goriškim konservativcem. Če lahko verjamemo »Domovini«, interpelacije ni podal zaradi lastnega prepričanja, saj je baje nekaterim poslancem povedal, da ga drugi k temu silijo ter je to »nekak terorizem od zunaj zbora, pa ne od občinstva ali od tistih, ki zdaj interpellantom zaupnice pošiljajo, ampak od treh ali poldruzege moža.«¹⁰⁵

Ob časopisni polemiki, ki je na eni strani branila ravnanje interpelantov, na drugi strani pa skušala dokazati pravilnost vedenja osmerice poslancev, češ da čas za tako zahtevo še ni dozorel, je nastal še drug spor med »Domovino« in »Slovenskim narodom«. Pričel ga je dopisnik »Naroda« iz Solkana, solkanski župan Matija Doljak, nekdanji sodelavec »Domovine«. Pokazal je na nedelavnost poslanca Marušiča, ker ni ničesar storil, da bi pri okrajnem glavarstvu interveniral zaradi previsoke mitnine na cesti, ki vodi iz Gorice po dolini Soče.¹⁰⁶ Marušič se je izgovarjal in navajal, kaj vse je za rešitev te zadeve storil.¹⁰⁷ V zvezi z dejavnostjo poslancev v deželnem zboru ter interpelacijo za zedinjeno Slovenijo je napisal članek tudi deželni poslanec Andrej Winkler; v njem je grajal Žigonov in Tonklijev podvig in komentiral odmev zadeve v javnosti. Najbolj ga je osupnilo dejstvo, da so se v celotno zadevo, v val protestov proti poslancem, drznili spustiti preprosti možje iz številnih občin na Goriškem. Tudi ne pozabi na »Jadransko zarjo«, ki je grajala slovenske poslance v goriškem deželnem zboru. Slovenskim občinskim možem svetuje, »naj se ne pečajo z visoko politiko, naj se držijo raji svojega kopita, in naj prepustijo visoko politiko tacim možem, ki vidijo nekoliko dalje, ko kamor se vidi z njih zvonika«. Winkler tudi rahlo udari po društvu »Soči«, ki je vodilo akcijo za podpisovanje nezaupnic slovenskim poslancem.¹⁰⁸ Popolnoma razumljivo je, da je takšen zbadljiv Winklerjev ton našel odmev v »Slovenskem narodu«. Dopisnik iz Rihemberka je ostro reagiral na Winklerjevo poimensko navajanje nekaterih mož, ki so se drznili priti na dan z nezaupnicami. Omenja slabotno delo poslancev, saj se je Italijanom posrečilo dobiti več sredstev za popravilo cest, čemur se imajo prav posebej zahvaliti Tolminci.¹⁰⁹ »Domovina« je odgovorila v enakem tonu in svoj odgovor končala: »Winklerjeve pridobitve, kolikoršne že so, že davno poznamo. Kaj sta pa unadva poslanca — in posebno nam znani g. dr. Žigon, za ktera se nezaupnice iščejo, pridobila? Djanja hočemo, ne besedi!«¹¹⁰ Še pred tem je v »Slovenskem narodu« ponovno pisal Matija Doljak, svoj dopis je sestavil v obliki odprtega pisma Winklerju, ki želi, da ostane vse po starem, zlasti pa se je spotikal ob Winklerjeve besede, naj se slovenski možje ne ukvarjajo z visoko politiko.¹¹¹ Winkler je nato odgovoril Doljaku in dopisniku iz Rihemberka, odgovor pa je običajno zavijanje izrazov in zagovor delovanja poslancev ter namigovanje na nekoga

boljšega, ki naj bi po mnenju Winklerjevih sobesednikov prinesel goriškim Slovincem več prosperitete.¹¹² Doljak zopet ni molčal in je ponovno odgovoril.¹¹³ Medtem je »Domovina« ponovno obudila celotno zadevo in se v treh nadaljevanjih široko razpisala, odgovarjajoč na osti, ki jih je prinesel »Slovenski narod«.¹¹⁴ V zadnjem nadaljevanju je potrdila Narodovemu dopisniku češ: »Prepir je res huda stvar, a dobra, če se konečno vendar moremo sporazumeti.« V isti številki je Marušič prvič razglasil, da je »že davno sklenil, vredovanja s koncem tega leta se odpovedati«.

Da so bili vodje celotne gonje proti slovenskim poslancem v deželnem zboru goriški mladoslovenci, ni treba še posebej naglašati. O tem nam priča drugi dokument iz tistega časa, Lavričevo pismo Franu Oblaku z dne 27. XI. 1869. Med drugim Lavrič piše: »Vse študente kregajo zlo zarad nezaupnic, vidim pa, da jih strašno peče. M. Doljak je poslal ‚Narodu‘ dopis, v katerem odgovarja Winklerju v imenu županov napadenih in brani tudi Vas, in še marsikaj bo slišati. Vi študenti ne mislite nič odgovoriti, kakor se vidi. Ti gospodje mislijo, da so neodgovorni in da jih ne sme nihče kritizirati.«¹¹⁵ Napovedi, ki jih je v zvezi s potekom diskusije napovedal Lavrič, se niso izpolnile, ker sam način poteka polemike, besedno igrakanje, ni mogel pripeljati do nekih takih rezultatov. Ost je na obeh straneh postajala bolj in bolj topa in zadeva se je končala neposredno pred prenehanjem »Domovine«. Vendar ni bila poslednji spor, ki ga je »Domovina« doživela s »Slovenskim narodom«, z listom, ki ji ni bil nikoli naklonjen. O tem je prav nazorno govoril članek, ki ga je napisal dr. Pajk v »Slovenskem narodu«. Marušičevemu listu je očital direktno sorodstvo z »Novicami«, s »Slovenskim narodom« pa ni bil nikoli v prijateljskih stikih, ker mu je bil ta preveč oster. Vzgoja, ki jo Marušič propagira, diši pol po samostanu, pol po kozmopolitizmu. »Domovini« so bolj ljube tuje kot domače zadeve, predvsem pa se mora rešiti dvoje napak, »da jej manjka pravega ‚moža‘ in da je, kakor so ženske sploh, preveč bistroumna, pa premalo modra«.¹¹⁶

Zadnji spor je povzročil »Slovenski narod« z objavo vesti, ki jo je prevzel po nemškem časopisju, da bo »Domovina« prenehala izhajati. Najbrž, meni »Narod«, da »Domovina« ni znala ustreči svojim gospodarjem ali pa se je vlada prepričala, da je slovenski narod za dobrote »dispozicijsfonda« neobčutljiv, pl. Eybesfeld je namreč kranjskim de-

želnim poslancem povedal, da »Domovino« vzdržuje vlada. Vest se končuje z besedami: »Dom.' bodo menda Goričani lahko pogrešali, dasiravno tudi mi priznavamo potrebo neodvisnega slov. lista za Goriško.«¹¹⁷ »Domovina« je v svoji zadnji številki zanikala namigovanja pl. Eybesfelda in izpodbijala njih verodostojnost. Vzdrževala se je sama, ali lahko to dokaže »Narod«?¹¹⁸

»Slovenski narod« se je še enkrat oglasil. Napisal je »Domovini« nekrolog in skušal istočasno podati njeno oceno. Vzroki njenega prenehanja so znani in tudi mladim »Slovincem v surki« (»Domovina« besedna iznajdba op. BM). »Goriška Dom.' nas je namreč učila, kakšni da v marsikaterih, navadno političnih zadevah ne smejo Slovenci biti, kako da ne smejo polževe poti hoditi, in se za vsako drobtinico podeljene ravnopravnosti vladi zahvaljevati in se za-njo kot iz 'milosti' podeljeno jej globoko klanjati, in jej visoke pesmi prepevati, in kar je še več enacega. Predvsem pa nam je tudi kazala, da je treba narodu vendar le slovenske spise pošiljati in tudi tako z njim govoriti, da on vlado prav umevati, vlada pa njegove pravične terjatve spolnovati more, kakor so modre vlade vselej ravnale, in še ravnajo, kajti sicer se pregreše proti naravnim zakonom, kar je gotovo zmeta, greh proti najvišjemu bitju... Drugo, kar je imela Dom.' dobrega na sebi, je to, da je budila sicer nas goriške Slovence, čeravno le s prisiljeno vladno sapo in vladnim duhom, pa vendar tako, da smo čitaje druge slovenske časnike ločili pravo narodno politiko od njene mršave oportunitetne politike... Kazala nam je Dom.', da se v Beču čudne reči za 'kulisami' godijo, zaradi katerih skrivnosti je tobože Slovincem oportuniteta — shodna politika potrebna.«¹¹⁹

Naj ob tej priliki zapišemo še nekaj o odnosih »Domovine« do »Novic«. »Domovina« je bila mlajša sestra »Novic«, sestrsko sta delovali in če je od časa do časa nastalo majhno nesoglasje, ni nikoli vodilo v ostrine, ki smo jih zgoraj spoznali. Odnos je temeljil na vzajemnem sodelovanju in »Novice« so spremljale pot svojega goriškega sorodnika s pokroviteljstvom starejšega in bojazen, »da izgubi v prihodnje naša Domovina' mnogo podpore pri naših ljudeh«, izvira pač iz resnične prizadetosti. Ob tej priliki »Novice« ugotavljajo, da ima list »premalo duševne podpore, brez katere se ve da ne, se ne more vzdrževati noben časopis.«¹²⁰ V besednih dvo-bojih s »Slovenskim narodom«, zlasti ob priliki zadnjega, je imela »Domovina« vso pomoč »Novic«. Ob prenehanju »Domovine« so

»Novice« pisale: »Tužnega srca priobčimo to novico, po kateri zgubimo časnik, ki se je krepko boril za naše pravice, nikoli v vrto-glavosti iskal sreče Slovencev, a tudi v škandalih ne naročnikov. Zato obžalujemo zgubo Domovine'.«¹²¹ Oba vodilna slovenska lista tistega časa sta tako dala ob isti priliki zelo različni in značilni oceni »Domovine«. Z drugimi listi, bodisi slovenskimi ali pa osrednjimi državnimi »Domovina« ni sodelovala. Večkrat je kaj ponatisnila iz »Slovenskega gospodarja« ter tržaških slovenskih in italijanskih listov. Mnogokrat pa je ponatisnila celotne članke iz nekaterih dunajskih listov (Die Reform, Vaterland, Der Osten) in od drugod. (Se nadaljuje)

OPOMBE

1. Novice (odslej N), 28. XI. 1866, str. 391. —
2. B. Marušič, Ob stoletnici »Umnega gospodarja« (1863—1963), Jadranski koledar 1963, stran 209—220. — 3. N, 27. XII. 1865, stran 425. — 4. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovsstvena zgodovina, III, Ljubljana 1958, str. 11. — 5. Prijatelj, n. d., II, Lj. 1956, str. 115. — 6. Prijatelj, n. d., III, Lj. 1958, str. 232. — 7. Drugi letnik je imel že spremenjen podnaslov: »Tednik za domače, slovenske in občne potrebe«, medtem ko je tretji letnik izhajal brez podnaslova. — 8. Podrobnejši podatki: M. Šalamun, Slovensko primorsko časopisje v brošuri Študijska knjižnica v Kopru 1951—1961, Koper 1961, str. 68—69. — 9. »Domovina« (odslej D) je list napovedala že v maju (21. V. 1869, str. 84). Glavni odbor kmetijske družbe je list nameraval imenovati »Kmetiški prijatelj«, za urednika je bil določen učitelj v italijanskih razredih normalke Anton Goljevšček; skupaj z italijanskim družbenim glasilom »Atti e memorie« naj bi izhajal dvakrat mesečno (D, 4. VI. 1869, str. 91), njegova prva številka je izšla 10. julija pod naslovom »Gospodarski list« (D, 11. VII. 1869, str. 69). Z novim letom 1870 je njegovo uredništvo prevzel Fran Povše, učitelj na kmetijski šoli (D, 31. XII. 1869, str. 219). — 10. D, 25. I. 1867, str. 15. Vr.[ednik] (po zgledu noviškega urednika je tudi Marušič mnogim dopisom in člankom stavil svoje pripombe) je tudi pritrdilno odgovoril na vprašanje nekega dopisnika iz Istre, da bo »Domovina« tiskala tudi prispevke v srbohrvaščini, vendar le take, ki zadevajo Istro (D, 15. II. 1867, str. 31). Namere pa niso dosegle velikega uspeha, ker bi sicer dopisnik iz Gorice ne vpraševal, zakaj so v listu dopisi iz Istre tako redki in istočasno svetoval Istranom, da se lista oprimejo (D, 16. VIII. 1867, str. 138). — 11. Oglasnik, št. 2-4, 9., 16. in 30. I. 1867. — 12. Slovenec (odslej S), 12. I. 1867, str. 22. — 13. D, 25. I. 1867, str. 15. Podrobneje o Žnidaršičevem sodelovanju v »Domovini« v članku B. Marušič, »Andrej Žnidarčič (1835—1913)« (Jadranski koledar 1965, str.

193—198). — 14. D, 21. II. 1867, str. 31. — 15. D, 21. VI. 1867, str. 103. — 16. D, 15. II. 1867, str. 31. — 17. F. Oblak, Doktor Karel Lavrič in njegova doba, Gorica 1906, str. 24. — 18. Že kmalu po izidu je Marušič javil, da je uredništvo s številom naročnikov zadovoljno in je menda ni vasi na Goriškem, kamor ne bi »Domovina« prihajala v 1—8 številkah. Tudi na Kranjskem prihaja na vsako pošto, izkazala se je zlasti Ljubljana, pa tudi Štajerska in tudi v Trstu in Istri je mnogo naročnikov (D, 15. II. 1867, str. 29). V enem mesecu se je javilo trikrat toliko naročnikov, kot jih je imel »Umni gospodar«, v Gorici celo sedemkrat toliko (D, 15. II. 1867, str. 29). Tudi ob koncu leta 1867 se je pohvalila s številom naročnikov (D, 20. XII. 1867, str. 209. — 19. D, 20. XII. 1867, str. 209. — 20. D, 25. XII. 1868, str. 205. — 21. D, 31. XII. 1869, str. 217. »Gospodarski list« je še dalje izhajal, vendar brez vsakih namenov, da spremeni svoj izrazito strokovni značaj. — 22. Marušič je pisal svojo biografijo, smrt je preprečila, da bi jo dokončal. Najbolj zanimiv del njegovega življenja (časnikarsko in politično delo) je žal ostal nepopisan. Avtobiografija je bila v posebni brošuri izdana leta 1898 v Gorici (str. 80), kot ponatis iz »Primorskega lista«. — 23. A. Gabršček, Goriški Slovenci, I, Lj. 1932, str. 399. — 24. D, 3. XII. 1869, str. 217. — 25. J. Pisano, La stampa a Gorizia dal 1800 ai giorni nostri, Studi Goriziani, XIX, 1956, str. 41. — 26. Članek, ki je sprožil tožbo, je bil dopis iz Pečin na Tolminskem, ki ga je najbrž napisal vikar v tem kraju Andrej Žnidarčič ter ga je objavila »Domovina« (6. XI. 1868, str. 180) s pripombo, da ni odgovorna za vsebino članka, kot odgovor na članek »Ein unverschämter Landprieſter«, ki ga je prinesel list »Görzer Zeitung« (22. IX. 1868, št. 76). Ker je bil v dopisu prizadet neki učitelj Troha, je tožil le-ta urednika »Domovine« menda zaradi žalitve časti in ker ni hotel objaviti njegovega popravka na omenjeni dopis (D, 29. I. 1869, str. 17). Kasneje je od tožbe odstopil (D, 26. II. 1869, str. 36). — 27. Rokopisni oddelek NUK v Ljubljani, Ms 876 III 11; D. Lončar, Iz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa, Naši zapiski, VI, 1909, str. 69. — 28. D, 25. I. 1867, str. 18. Prvi nemški časnik v Gorici je izšel 7. II. 1867 pod uredništvom gimnazijskega profesorja Honenwartera z naslovom »Görzer Wochenblatt« (D, 8. II. 1867, str. 28). Kljub ostri kritiki je »Domovina« še dalje spremljala pot tega lista in tako je poročala, da je 5. septembra 1867 izšel v novi obliki pod uredništvom Henrika M. Penna. List je objektivni in bo od oktobra izhajal kot »Südliche Grenzpost« menda dvakrat na teden (D, 6. IX. 1867, str. 152). Imena pa ni spremenil in je v začetku 1868 prenehal izhajati zaradi nepredvidenih vzrokov (D, 19. III. 1868, str. 48). Kasneje se je v Gorici pojavil nov nemški list, ki je nekaj let izhajal pod naslovom »Görzer Zeitung«. »Domovina« je še omenila nemški časnik za svilgojstvo, ki ga je pod naslovom »Österreichische Seidenbau-Zeitung, Organ der k. k. Seidenbau-Versuchsstation

in Görz« in uredništvom F. Haberlanda izdajala svilgojska postaja v Gorici. Poleg nemške je imel list tudi italijansko izdajo »La Sericoltura Austriaca« (D, 23. IV. in 21. V. 1869, str. 68 in 84) ter je izhajal nekaj let. — 29. S, 7. II. 1867, str. 68. — 30. S, 12. II. 1867, str. 75—76. — 31. D, 25. I. in 1. II. 1867, str. 16 in 24. — 32. A. Marušič, Moja doba in podoba, Gorica 1898, str. 45—47; Slovenski biografski leksikon, II. str. 65. 32. a S, 14. II. 1867, str. 80. — 33. S, 21. II. 1867, str. 89—91. — 34. D, 22. II. 1867, str. 36. — 35. S, 23. II. 1867, str. 95. — 36. D, 1. III. 1867, str. 38—39. Ivan Podrovski je objavil omenjeni napad v članku »Sporočilo ljubljanske gimn. leta 1865.« (S, 5. VIII. 1865, str. 233—235). — 37. S, 12. III. 1867, str. 123. Prva imenovana sta bila uradni, medtem ko zadnji poluradno glasilo (K. Paupié, Handbuch der österreichischen Pressgeschichte 1848—1959, I, Wien 1960, str. 117—131). — 38. D, 15. III. 1867, str. 48. — 39. S, 16. in 19. III. 1867, str. 131—132, 135. — 40. D, 22. II. 1867, str. 52. — 41. D, 3. V. 1867, str. 76. Pisala je o nekem nasledniku »Slovenca«, ki naj bi izšel v Ljubljani (D, 10. V. 1867, str. 80). Dopisnik iz Kobarida je obžaloval, da bo menda Einspieler ob službo zaradi »Slovenca«. Dokler »Domovine« še ni bilo, so v Kobarid in Idrsko prihajali 4 »Slovinci« (D, 24. V. 1867, str. 87). Urednik »Slovenca« je bil klican pred sodišče in obtožen zaradi nekkih člankov, ki so bili uperjeni proti Nemcem na Kranjskem in zoper organe državne oblasti. Marušič je k tej vesti pripomnil, da je bil eden od teh člankov tudi dopis »Dr. Lavrič naj bo naš poslanec« (D, 24. V. 1867, str. 88), ki ga je »Slovenec« prinesel ob priliki nadomestne volitve za goriški deželni zbor; v njem je dopisnik agitiral za dr. Lavričevo izvolitev. »Slovenčev« kandidat pa ni uspel, kot bo mo še kasneje videli. »Slovenec« je v dveh dopisih agitiral za dr. Lavriča: »Advokat dr. Karel Lavrič naj bo naš poslanec!« (S, 6. IV. 1867, str. 167) in »Dr. Lavrič naj bo dež. poslanec slovenskih trgov na Goriškem!« (S, 6. IV. 1867, str. 167—168). — 42. D, 8. XI. 1867, str. 188. »Zukunft« je bila poleg »Die Reform« in »Der Osten« list, ki je izhajal na Dunaju in v federalističnem duhu zastopal koristi liberalnih Slovanov (Paupié, n. d., str. 9). — 43. D, 22. XI. 1867, str. 195—196. — 44. D, 8. IV. 1868, str. 47. — 45. Slovenski narod (odslej SN), 18. IV. 1868, številka 4. — 46. SN, 21. aprila 1868, številka 9. Prijatelj, n. d., III, Ljubljana 1958, stran 269. — 47. SN, 14. V. 1868, št. 19. Rojice so bile zaselek v neposredni bližini Gorice. — 48. D, 15. V. 1868, stran 77. — 49. SN, 30. V. 1868, št. 26. — 49. a D, 1. V. do 5. VI. 1868, št. 18—23. — 50. SN, 16. VI. 1868, št. 32. — 51. D, 22. V. 1868, str. 81. — 52. SN, 16. VI. 1868, št. 32. — 53. D, 26. VI. 1868, str. 103. — 54. D, 12.—26. VI. in 10. VII.—7. VIII. 1868, št. 24—26, 28—32. — 55. D, 5. VI. 1868, str. 90—91. — 56. D, 12. VI. 1868, str. 93—94. — 57. Prijatelj, n. d., II, Lj. 1956, str. 125—126. — 58. D, 19. VI. 1868, str. 97—98. — 59. D, 26. VI. 1868, str. 101—102. — 60. D, 10. VII. 1868, str. 109—110. — 61. Po, s svinčnikom na-

pisani opombi, ki jo nosi številka SN v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. — 62. SN, 2. in 4. VII. 1868, št. 38 in 39. — 63. D, 10. VII. 1868, str. 110—111. — 64. SN, 16. VII. 1868, št. 44. — 65. D, 24. VII. 1868, str. 119—120. — 66. D, 17. VII. 1868, str. 113—115. Ob vesti, da je bivši urednik »Zukunft« Leskovec razglasil ta list za poluradni pod novim uredništvom, je »Domovina« pisala: »Nekdo pozna po obrazu in — še po čem družem še družih ‚Leskovcev‘ na Slovenskem.« (D, 26. VI. 1868, str. 104). — 67. SN, 25. VII. 1868, št. 48. — 68. SN, 28. VII. 1868, št. 49. — 69. D, 31. VII. 1868, str. 123—124. — 70. SN, 4. VIII. 1868, št. 52. — 71. D, 7. VIII. 1868, str. 128. — 72. D, 31. VII. 1868, str. 121—122. — 73. D, 7. VIII. 1868, str. 125—126. — 73. a D. Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Bleiweisov zbornik, Lj. 1909, str. 202—203. — 73. b B. Marušič, n. o. m., str. 219. — 74. F. Koblar, Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo, Lj. 1962, str. 40. — 75. D. Lončar, Politično življenje Slovencev, Lj. 1921, str. 28. — 76. Koblar, ib. — 77. Prijatelj, II, n. d., Lj. 1956, str. 112. — 78. SN, 2. VII. 1868, št. 43. Zadnje besede lete na članek »Gorica.« — 79. SN, 3. X. 1868, št. 78. — 80. D, 9. X. 1868, str. 164. — 81. D, 16. in 30. X. 1868, str. 166 in 173. — 82. Prijatelj, III, n. d., Lj. 1958, str. 89—92. — 83. Gabršček, n. d., I, str. 126. — 84. SN, 3. XI. 1868, št. 91. Glede Jurčičevega avtorstva tega članka velja ista opomba kot za prej citirani Vošnjakov članek. — 84. a D, 13. XI.—25. XII. 1868, št. 46—52. — 85. SN, 17. XI. 1868, str. 97. — 86. Videli smo že, da je »Domovina« predlagala Lavriča za svojega kandidata v skupini veleposestva, s kandidaturo ni uspel (D, 8. II. 1867, str. 26). Ko je novo izvoljeni deželni odbor na svoji tretji seji ugotovil nepravilnosti v volilni skupini sloven-

skih mest, trgov in obrtnijskih krajev, ki je v Tolminu izvolila tolminskega okrajnega predstojnika Grossmanna (D, 1. III. 1867, str. 37), se je volitev morala ponoviti. »Domovina« ni predložila nobenega svojega kandidata. Lovriča je predlagal »Slovenec« (S, 4. IV. 1867, št. 163—164), ki pa tudi tokrat ni uspel, in za novega člana deželnega zbora je bil izvoljen bovški okrajni predstojnik Rozman (D, 12. IV. 1867, str. 63). — 87. D, 5. II. 1869, str. 20. — 88. SN, 11. II. 1869, št. 18. — 88. a D, 19. II. 1869, str. 31—32. — 89. SN, 4. III. 1869, št. 27. — 90. 27. XI. in 11. XII. 1868, str. 191—192 in 199—200. — 91. Prijatelj, n. d., III, Lj. 1958, str. 124—125; Koblar, n. d., str. 57. — 92. SN, št. 116, 2. X. 1869. — 93. SN, št. 129, 2. XI. 1869. — 94. D, 5. in 12. XI. 1869, str. 186, 188—189. — 95. SN, 9. XI. 1869, št. 131. — 96. D, 12. XI. 1869, str. 190. — 97. Gabršček, n. d., I, Lj. 1932, str. 133. — 98. SN, 13. XI. 1869, št. 133. — 99. D, 19. XI. 1869, str. 193—194. — 100. Gabršček, n. d., I, Lj. 1932, str. 131—134. — 101. Gabršček, n. d., I, Lj. 1932, str. 471—476. — 102. D, 15. X. 1869, str. 172. — 103. Sodobniki. Mali in veliki, Lj. 1933, str. 113. — 104. Oblak, n. d., str. 36—37. — 105. D, 17. XII. 1869, str. 209—210. — 106. SN, 9. XI. 1869, št. 131. — 107. — D, 12. XI. 1869, str. 190—191. — 108. D, 19. XI. 1869, str. 195—196. — 109. SN, 25. XI. 1869, št. 138. — 110. D, 10. XII. 1869, str. 206. — 111. SN, 30. XI. 1869, št. 140. — 112. D, 10. XII. 1869, str. 208. — 113. SN, 21. XII. 1869, št. 149. — 114. D, 3., 10., 17. XII. 1869, str. 201, 205, 209—210. — 115. Oblak, n. d., str. 35. — 116. SN, 11. XII. 1869, št. 145. — 117. SN, 24. XII. 1869, št. 151. — 118. D, 31. XII. 1869, str. 219. — 119. SN, 22. I. 1870, št. 9. — 120. N, 7. VIII. 1867, str. 263—264. — 121. N, 29. XII. 1869, str. 433.

ISTRSE ŽELEZNICE

JOŽE JENKO

A. PRVA ISTRSKA ŽELEZNICA DIVAČA—PULJ IN KANFANAR—ROVINJ

Vojaški zapletljaji, politični dogodki v pokrajinah soseda na zahodu in gospodarska kriza na domačih tleh v petem in šestem desetletju XIX. stoletja so bili vzrok, da se je Avstrija l. 1850 odločila zgraditi v Pulju obmorsko trdnjavo in vojno pristanišče z vsemi potrebnimi napravami. Mestece Pulj je štelo takrat 1104 prebivalce. Šest let kasneje je bil postavljen temeljni kamen za vojno pristanišče. Tako se je razvil Pulj v prvo avstrijsko obmorsko trdnjavo; ni pa nikdar dosegel kakega večjega pomena kot civilno pristanišče.¹ Toda to močno utrjeno bazo na najjužnejši točki istrskega polotoka je bilo

mogoče oskrbovati edinole po morski poti. Kajti Pulj je bil oddaljen od glavne železniške magistrale Dunaj—Trst nad 140 km, zato so sprejemale trdnjavske delavnice in vojaški arzenal potreben material počasi in z ovirami. In tako je bila povezava obmorskega pristanišča z ostalim železniškim omrežjem nujna. Med Trstom, Puljem in Reko je bila potrebna železnica, ki bi mogla neovirano koristiti vojaškim utrdbam. Tako bi bila luka Pulj neodvisna od dovoza po morju in bi mogla kljubovati tudi močnejšemu nasprotniku. Na ta način bi se z železnico sproti dopolnjevala zaloga s kurivom in vojnim materialom ter nadomeščale delovne sile. Pod dotedanjimi pogoji bi Istra in ž njo Pulj tež-

v centru slovenske premogovne industrije dostojen kulturni dom, preteklim rodovom v čast in spomin, sedanjemu in bodočim v korist. Kulturna dejavnost v domu pa naj poglavlja izobrazbo, širi srčno kulturo, vzgaja

poslušalce in gledalce v dostojne in izobražene občane ter jih oplaja z dosežki civilizacije. Temu cilju se Delavski dom v Trbovljah doslej ni izneveril in upamo, da bo v prihodnje še uspešneje deloval v tej smeri.

»DOMOVINA« (1867—1869)

BRANKO MARUŠIČ

(Nadaljevanje)

OSTALI POLITIČNI IN NADZORSKI KONCEPTI »DOMOVINE«

Omenili smo že, da je prvi letnik »Domovine« spremljal tekoče politično življenje v previdni oddaljenosti, zato pa se je že kar prva številka drugega letnika lotila v članku »Politiške reči« obravnave novo nastalega položaja po sprejetju decembrske ustave leta 1867. Od tega časa dalje je s primernimi komentarji spremljala vse važnejše politične dogodke, njena izvajanja smo zgoraj že v dokajšnji meri spoznali, zato naj v sledečem navedeno dopolnimo s pogledi »Domovine« na svetovna dogajanja, domače razmere in na posamezne probleme, ki jih je bila prisiljena obravnavati.

Poročila o svetovnih dogodkih in komentarji so povzeti iz različnega časopisja, ki ga je uredništvo prejemale. Kljub temu pa v teh prispevkih zasledimo dokaj široko Marušičevo razgledanost in poznavanje problemov. Že prva številka »Domovine« prinaša značilen komentar: »Glede na notranjo svojo uredbo-ustavo je naša Avstrija morda še bolj razrušena, še v večje težave zapletena, kot so bile njene nemile razmere na zunaj; celó glavni zidovi državnega poslopja, zdi se, da se majajo. Narodi, ki v njem prebivajo, so nemirni in čutijo nevarnost ter v zborih in po časnikih vladi svoje dobre ali neumne svete ponujajo in nekteri prav predrzno silijo; tudi vlada sama resno premišljuje, kaj in kako bi bilo storiti, kako bi se dalo to staro poslopje tako prezidati, da bi bilo prebivavcem všeč in sedanjemu času primerno. Škoda le, da se zidarji, kakor pri babelskem stolpu, nič kaj ne razumejo.«¹ V naslednji številki končuje taka razglabljanja: »Sila kola lomi; brž ko ne bo moral On, ki nas je leta 1860 na ustavnj voz posadil, sam obračati ga in sam prave poti iskati... in če se stranke nečejo in ne morejo sporazumeti, da bi pomagale izvleči ga in spraviti na pravo pot, kaj bo tedaj storiti? Odgovorite nam vi modri, 'ustavi zvesti' vekači, ki vam je vsaka oktrojena pičica (tj. vse, kar cesar s svojim mi-

nistrstvom sam ob sebi naredi, brez državnega ali deželnih zborov) gnjusoba, dasi meri morda na pravičnejšo popravo ustave, ki je sama le tudi oktrojena.«² Marušič je zagovarjal skorajšnjo in srečno poravnavo z Ogrji, sicer pa je o dogodkih v dunajskem državnem zboru, ki je pretresal vprašanje bodoče ureditve monarhije, zelo skopo poročal. Spoznali smo, da je Marušič kasneje Svetčevo zadržanje v državnem zboru zagovarjal, toda zanimivo, da je ob poročanju o adresi nemške večine v državnem zboru 5. junija govoril o nedoslednosti slovenskih poslancev in pri tem omenil »Novice«, ki so tako ravnanje zagovarjale.³ V tem času je prejel avstrijski monarh ogrsko krono v Budimpešti. Za to priliko je »Domovina« poročala: »Nočemo se danes ozirati nazaj, nečemo premerjati s kritikarskimi očmi dolge, ovinkov polne poti, ki jo je teh let prehodila politika avstrijska, preden se je dospela do slavnega tega opravila; miruje naj sedaj politika! Nemilost (glede na politiko) zagrnimo z zagrinjalom pozabljenja, prihodnost pa, — prihodnost je že zagrnjena, in tako vdajmo se sedanjosti.«⁴ Besede zopet odsevajo Marušičevo »udajanje usodi« in pričakovanje rešitve, ki naj bi jo prinesel čas, ob priliki kronanja je še zapisal značilni stavek: »Da si nismo prijatli madžjarizma in politiki madžjarski, vendar ne moremo si kaj, da bi originalnemu temu narodu k globoverskim in vitežkim njegovim šegam in vdanosti njegovi do starih častitljivih zročil prisrčno ne čestitali.«⁵

Ob poročanju o glasovanju v državnem zboru 17. oktobra 1867 za spremembo februarke ustave na podlagi dualizma je Marušič obljubil, da bo ob drugi priliki kaj več napisal, z isto napovedjo je zaključil tudi poročanje o sprejetju oziroma potrditvi decembrske ustave. V prvi številki drugega letnika je načela »Domovina« tudi to vprašanje in Marušič se je kasneje pohvalil, da je bil prvi, ki se je oglasil v novo nastalem političnem položaju. Članek je obsežen in zanimiv pogled Marušičevega političnega komentator-

stva: »Novo leto — nova doba v Avstriji! Čudno, ravno tisti dan, ko se nam začne solnce zopet povračati — svetega Tomaža dan — je vstalo izza gore ogromnih obravnavskih aktov 4 zbornic, naših dveh in ogerskih dveh, solnce nove svobode. Tisti dan je potrdil presv. cesar glavne postavbe; tisti dan se je zvršila poravnava z Ogrri... Ali, da si ravno si le solnce na vzhodnem nebu na videz tako lepo blešči, vendar je pa široki Avstriji, še vse premalo malikov, da bi je molili; ono nima več moči, kot navadno solnce ob Božiči. In to, da se ga nočejo in ne morejo vsi Avstrijanci veseliti tega solnčnega vzhoda, to kali veselje še tistim, kateri bi se ga radi veselili, tistim, kateri so že zoro 21. decembra z vriskom in piskom pozdravljali — svobodnjakom avstrijskim.« Avstrijski Slovani se tega stanja ne morejo v celoti veseliti, ker pač zahtevajo, da bi najprej živeli in »pozneje se pa lahko z vami pogodimo in porazumemo, če se preverimo, da ni vaš liberalizem piškav in da je vaša svoboda pametna in nravna, ljudstvom in državi koristna.« Slovani si mislijo: »Popred dajte nam djanjski nar narnejše — narodne, — pa zgodovinske pravice, rešite nam življenje, zagotovite nam narodno eksistencijo, potle se bomo o priljubljeni vam svobodi menili... Ali, zdaj gospodujoča naroda v naši državi, nemški in madžarski, razumeta to reč drugače: iz državnih zborov, ta-in unkraj Litave, v katerih imata ona umetno večino, se je odmevalo: Narpopred popolno ustavno svobodo in kakoršno si dobi poravnavo med polovicami po krivici nepopravljivih razmer razdvojene Avstrije, in potle še le oglasite se zastran vaših pravic. Ker se bo dalo iz občnih glavnih postav, in občne ustave za vaše dežele izmolsti — to boste imeli. V nekem oziru se nam zdi razložek med stalom in vidikom narodnjakov in svobodnjaških ustanovnikov enak trjenjema: Poprej jajce, potle kokoš; in pa: poprej kokoš, potle jajce.« Poleg Slovanov, ki jim je dualizem trn v peti, z njim tudi ne soglašajo katoličani in vprašuje, kaj je v takih razmerah storiti Slovincem in kaj katoličanom.⁶ Slovenci imajo pred sabo trojno pot, da se »kujajo« po zgledu Čehov, da se upirajo »tiho in trpivno« kakor Ogrri ali pa da najdejo neki modus vivendi. Omenja zadržan je slovenskih poslancev v državnem zboru, toda nima jih niti braniti niti hvaliti. Ker so se pač odločili, da sodelujejo v zboru, so se po »konstitucijski šegi« podvrgli vsakemu sklepu večine. Zaradi njih zadržanja je nastal med slovenskim ljudstvom splošen nemir, med narodom ni več čutiti tiste enotnosti, kot je bila pred letom dni ob

priliki volitev. Zato potrebuje »narodna naša politika« obnovitve in v tem smislu nadaljuje Marušič svoja razmotrivanja. Slovenci se s Čehi ne morejo primerjati in »kujanje« Slovencev ne bi prav nič zaleglo. Še manj uspešna bi bila taktika Ogrov, ker so Slovenci za to preslabotni. Da bi se spričo novo nastalih razmer pustili v neko slepo vdajanje in klanjanje, ne bi bilo modro. Trenutni položaj je podoben bojišču, kjer se ne ve, kod se bo razvijala bitka. Sprejeti je treba razmere, kakršne so, »vdati se jim toliko in v ta namen, da se vsaj zgube ognemo in rešimo, in, če Bog da, političkih okolišnosti kolo s pomočjo vseh nam ugodnih elementov tako zasaknemo, da bo nam prav.« V ustavnem življenju ni stanovitnosti. Dualizem ni taka zver, da bi Slovence pogubila, samo nevaren utegne biti. Stremeti je treba za tem, da se v zboru dela za večjo korist Avstrije in Slovanov, kar se bo posebno v dobro štelu, ko bo dokazano, da je dualizem za Avstrijo poguben: »To so pogoji, s katerimi narodi novo uravnava in ustavo sprejmemo; to so pogoji, ktere stavim za 'modus vivendi' (začasni porazumek) z danimi razmerami, z dognano rečjo. Iz glavnih postav pa prizadevajmo si izvleči, kolikor je mogoče dobička.«⁷

Sledila je nato, kot smo zgoraj razložili, obširna polemika s »Slovenskim narodom«, kjer je Marušič večkrat pokazal svojo politično barvo. Dasi je pri tem razkril vse osnovne postopke svojega političnega prepričanja, pa so se mnogi njegovi pogledi na različna dogajanja tistega časa ohranili zapisani na drugih mestih.

Kot že omenjeno, v prvem letu izhajanja svojega lista Marušič ni določneje preciziral svojih političnih nazorov, »Domovina« je bila takrat le skromen list slovenskega podeželja. Med sodelavci v tem letu srečamo mnoga imena poznejših liberalnih eksponentov, ki so kasneje svoje sodelovanje pri listu opustili. Omenimo takratnega kobariškega kaplana Andreja Žnidarčiča, moža, ki je na Goriškem predstavljal liberalneje usmerjeni del duhovščine, ter je edini od duhovskega stanu podpisal vabilo na šempaski tabor 18. oktobra 1868. Dalje Matijo Doljaka iz Solkana, ki je kasneje ostro napadel Marušiča in njegov krog v dopisih, ki jih je objavljval »Slovenski narod«. Dr. Lavrič ni sodeloval že od samega začetka izhajanja, sicer je list objavil nekaj njegovih govorov na nekaterih čitalniških prireditvah, ki jih je po neki opombi sodeč sam pošiljal v objavo.⁸ Marušič mu kot »očetu goriškega ljudstva« ni posvetil nobene pozornosti (bil je protestant), pač pa v različnih dopisih, ki jih je »Domovina« ob-

javljala izpod peresa raznih piscev, zasledimo z velikim spoštovanjem zapisano dr. Lavričevo ime. Kakih izrazitih sodelavcev list ni imel, morda moremo imenovati v prvem letniku le Andreja Žnidarčiča; dopisnikov je bilo precej, toda levji delež je prispeval v listu Marušič sam. Zato moremo z določenimi popravki trditi, da so v listu izražene misli, ocene in nazori, lastni Marušiču samemu ali pa morda ožjemu krogu njegovih sodelavcev Winkler, Zakrajšek, psevdonimni Podčavenski in drugi). Pisan izbor dopisnikov teh in onih nazorov je od časa do časa kazal na nekako neubrano pisanje lista, ko se je ob Marušičevih brezciljnih vdajanjih razmeram pojavil tudi tak stavek, ki ga je Lavrič izrekel v nekem svojem govoru: »... svoboda z ozirom na vse rečeno nič drugega ni, ko samodelavnost po zdravem umu med mejami, ki so jih postavili modri zakoni, ki si jih je dalo ljudstvo samo, ali pa ki jih je dal vladar, pri nas cesar z ljudstvom, oziroma, z ljudskimi poslanci vred.«⁹ Take in podobne nazore je dr. Lavrič razlagal preprostemu kmečkemu ljudstvu na čitalniških prireditvah, ker ga je hotel primerno uvesti v poznavanje lastnega položaja in moči, prav tiste moči, ki je ob izdajanju nezaupnic deželnozborskim poslancem ob interpelaciji za zedinjeno Slovenijo v deželnem zboru naletela na ogorčeno in užaljeno reakcijo prizatega poslanca Winklerja. Potemtakem so bile Marušičeve besede ob objavi pesmi kmeta Batiča iz Črnič: »Evo sad ljudske omike! — na to stopnjo moramo spraviti večino našega preprostega ljudstva, potlej bodo imela naša zahtevanja podlago. Če pa pustimo mi, izobraženci, narod 100 let hoda za sabo, ne bo nič prida ne iz nas ne iz njega. Zidajmo, pa ne v zraku. Če imamo narod, to je kmečko inteligencijo za sabo, vse premoremo; če pa ljudstvo otresemo in se Bog zna kakim sanjarijam vdamo, bodo nas, kadar se streznemo, lasje boleli — capiat, qui capere potest!«¹⁰ le fraza, ki jo ljudje, katerim je bila namenjena, niso niti v celoti razumeli.

Ob »Domovininem« poseganju v slovensko politično dogajanje je treba poslej omeniti njeno zadržanje ob taborskem gibanju, ki je dobilo prav na Goriškem poseben razmah in poudarek. O taboru v Ljutomeru je neki pisec R. pisal, da »zaznamuje novo dobo v zgodovini narodnega našega razvoja, zaznamuje določni prestop ljudstva naše gane na politično polje«¹¹. V isti številki je »Domovina« prinesla vabilo na pripravljani sestanek za tabor, ki naj bi bil na Goriškem. Deset dni pred začetkom tabora je

objavila razglas taborovega pripravljalnega odbora, ki so ga poleg županov in občinskih starešin številnih goriških občin sestavljali tudi trije poslanci goriškega deželnega zbora (dr. Tonkli, dr. Žigon, dr. Abram) Tržačan Nabergoj, dr. Lavrič in, kot že omenjeno, Andrej Žnidarčič, takrat vikar na Ponikvah.¹² S tem je bila prvič v večji skupini in poimensko navedena liberalnejše usmerjena politična grupacija Goričanov. Marušič, dasi urednik edinega slovenskega lista na Goriškem in obenem deželni poslanec, pri tem ni sodeloval, ne moremo pa trditi, da je zavzel v svojem listu odklonilno stališče do tega edinstvenega zborovanja Slovencev ob zahodnem robu slovenskega ozemlja. Še dva dni pred taborom je uredništvo »Domovine« svarilo: »Red in spodobnost Vam bodi glavna skrb! ... Obnašajte se modro in možko ... Ne žalite in dražite nikogar; — ko bi se Vam kaj žalega storilo, potrpite za tisti dan; pozneje če bo treba, bomo iskali poti in pomočkov, da se vse poravna.«¹³ Poročilo, ki ga je po končanem taboru prinesla »Domovina«, kipi od velikega navdušenja, taborske govore je list nato v nekaj nadaljevanjih objavil.

Na pomlad 1869. leta je sledil tabor v Brdih; misel za tako zborovanje se je porodila kmalu po šempaskem taboru.¹⁴ Priprave so prav tako potekale dalj časa in v pripravljalnem odboru so sodelovali tudi možje izven Goriške; med odborniki je bilo pet duhovnikov (tudi Korošec Matija Majar), deželna poslanca dr. Žigon in dr. Tonkli, dr. Lavrič, dr. Vošnjak, Miroslav Vilhar, Josip Nollj in Ivan Nabergoj. »Domovina« je že pred taborom pisala: »Veseli pozdravljamo ta tabor na italijanski meji, kajti on bo očiten dokaz našim sosedom, da tudi kar nas je na našem bregu Soče, smo trdne volje, braniti naše narodne pravice; da ne hrepenimo ne po jeziku ne po kulturi italijanski, najmenj pa po združenju z Italijo, ampak da hočemo ostati zvesti

»Domovina« leta 1867

državljeni mogočne Avstrije.«¹⁵ Tabor je bil 25. aprila 1869 na kraju pod Drnovkom pri potoku Reka v biljanski občini in »Domovina« ni z nič manjšim navdušenjem pisala tudi o tej manifestaciji: »Če smo gledali z odra proti vzhodu obrnjene poslušalce, zdelo se nam je, kakor da bi si vrli naši Brici napravljali jez proti navalu laške dežele — lakomnosti in narodne propagande; če smo pa gledali in poslušali krepke, navdušene govornike, obrnjene proti vzhodu — proti Gorici, proti Ljubljani itd., mislili smo na uravnavo notranjih naših državnih in narodnih razmer, na položaj Slovencev v Avstriji in sedanji vladi nasproti. Taborski glas od zahodne meje, ki bije zdaj vladi na uho, je jako pomenljiv glas. Glas Briskega tabora pomeni: »Avstrija, zvesti smo ti — pa bodi nam mati, a ne mačeha!«¹⁶ Marušič je taborsko gibanje sprejel, dasi sam pri njem aktivno ni sodeloval; bil je že zaradi javnega mnenja prisiljen obširno in navdušeno poročati svojim bralcem.

Ker smo ob priliki poročanja o briškem taboru videli pomen, ki mu ga je »Domovina« pripisovala kot protiutež italijanskim aspiracijam, moremo spoznati tudi »Domovinin« odnos do zahodnih sosedov in sodeželanov italijanske narodnosti. Leto 1866 je pomaknilo meje Italije v neposredno bližino in Goriška je postala mejna dežela. Nacionalistično usmerjeni goriški Italijani so pričakovali, da bo vojna tega leta rešila ozemeljsko pripadnost Goriške. Čez mejo so prihajali iredentistični impulzi, ki so tudi na Goriškem našli ugodna tla. Nekakšna brezupnost položaja pa je cepila nato vrste italijanskih nacionalcev in dr. Pajer, eden najvidnejših eksponentov take politične usmeritve, je pričel voditi politiko obotavljanja. Od tega so imeli koristi le vlada in proavstrijsko usmerjeni italijanski elementi.¹⁷ V času ko je »Domovina« izhajala, pri goriških Italijanah ni bilo neke enotne politične formacije, Gorica je sicer dajala vtis bolj italijanskega kot slovenskega mesta, občinska uprava je bila v italijanskih rokah, v deželnem zboru pa je imel italijanski del dežele enega poslanca več.

Problema razmejitve med avstrijsko monarhijo in Italijo se je poleg drugega slovenskega tiska dotaknila tudi »Domovina«. Andrej Žnidarčič je v članku »Našim poslancem« predlagal mejno črto med Italijo in Avstrijo. Potekala naj bi od morja po reki Avši do Tera, potem na Nadižo, ob Nadiži do mosta, preko katerega vodi cesta iz Št. Petra v Čedad, severno od tega mosta naj bi bila Nadiža v Avstriji. Dalje naj bi mejna črta potekala po gorah, ki ločijo Sočino in Nadižino vodo od Terove in Rezijine, na Kanin. Potek

take mejne črte svetuje zaradi dveh vzrokov: strateškega in narodnopolitičnega. »Po hribih med Čividadam in Sočo prebivajo sami Slovenci kakor ob Soči. Ti Slovenci bodo, ako ostanejo pod italijansko vlado, najhujši Italijani, zakaj odpadniki, narhujši sovražniki. To je nekterim že zdaj na čelu zapisano. Ti odpadniki potem zaplodijo svoj rod tudi po Soški dolini, da jo godno naredijo za Italijo... treba je namesto dosedanje meje, ktera preblizo Soče sega, narediti drugo mejno črto, kateri bi se, kolikor mogoče, vsi beneški Slovenci Avstriji pridružili. Ti Slovenci so sicer lahko glasovali za Italijo; pa kako je bilo njih glasovanje? Gorje njemu, ki bi se bil predrznil nasprotno glasovati; žugali so mu nekteri podkurjeni s trpljenjem in smrtjo. Zapeljani so bili tedaj in nekaj tudi prisiljeni; zdaj pa so spregledali in sram jih je. Zatoraj sodimo, da bi bilo zdaj prav po volji beneškim Slovincem (vsaj ogromni večini), ako bi zopet k Avstriji pripadli in s svojimi brati ob Soči združeni bili.«¹⁸ Ko že omenjamo Beneške Slovence, naj še dodamo, da je »Domovina« večkrat, dasi zelo skopo, poročala o njih. V obsežnem članku »Slovenski klobuk«¹⁹ govori Andrej Žnidarčič o 30.000 Slovincih, ki jih je v zadnji vojni dobila Italija, nekdam jih je bilo več, »toda o beneških Slovincih ne smemo veliko pisati, ker jih je neusmiljena politika odsekla od njih sorodnih bratov goriških, kakor sekira veje, da umrje.«²⁰ Ob objavi neke pesmi slovenskega pesnika iz Beneške Slovenije Petra Podrieke je urednik zapisal: »Veseli nas ta cvetlica, ker je zrasla na vrtu Benečanskih Slovencev, pri katerih zdaj slovensčina samo še v cerkvi zavetja išče.«²¹

Ost, ki jo Marušič uperja proti Italijanom, je odsev užaloščenega domovinskega čustva zaradi neljubih posledic vojne 1866. leta. Očitne so mu pretenzije Italije po še večji ozemeljski razširitvi na vzhodu. Mlada kraljevina mu daje veliko prilike, da obsoja proticerkvene izgrede v številnih italijanskih krajih. In pravcati strah mu je Garibaldi, ki »s svojimi brezbožnimi govori zoper vero, zoper papeža in duhovščino je nižemu ljudstvu razbelil možgane, da je grozno razsrdjeno na duhovščino.«²² Kmalu zatem je dopis iz Medane v Brdih razložil naslednjo bojazen: »Ljudje mnogo čenčajo, da utegnejo preložit mejo laško na Sočo, mislim pa, da so to le prazni marnji, in da jih morda le tisti med ljudi trosijo, kateri želijo, da bi se kaj takega vresničilo. Bog nas tega obvari, da bi tista brezbožna stranka, ktera zdaj na Laškem zvonec nosi, po naših Brdih kdaj gospodovala. — Kar nas je Bricev, se zvesto držimo

naše vere in slavnega našega cesarskega prestola. Sedanji stan reči na Laškem nas nič kaj ne mika.«²³

Odnos »Domovine« do avstrijskih Italijanov je odraz prestižnega boja, ostrina je uperjena proti iredentistično usmerjenim krogom, ki svojo avstrofobijo odkrito deklarirajo, z avstrijsko usmerjenimi pa išče stikov. V lokalne italijanske politične razmere je posegla z že omenjenim obširnim člankom »Gorica«, ter se tako otresla nekakšnega indiferentnega stališča do sosedov v mestu in na deželi. Članek je napisal Marušič. Leta 1866 je bila v Gorici močna opozicijska italijanska »narodno-politična« stranka, v njenem taboru so bili razen nekaterih »plahih starovercev« vsi goriški Italijani. Potem je prišlo v stranki do cepitve »glede mišljenja, še večji pa glede določnosti in sredstev,« v desno in levo krilo. En del je zavzel do vlade zmernejše stališče, drugi pa obratno; vladi bolj naklonjeni del je leta 1868 pridobil mnogo pristašev.²⁴ Sicer je članek podvomil v tako proavstrijsko usmerjenost italijanskih goriških liberalcev (in ob tem definira pojem »politika«, ki je »po eni strani neka uglajenost in uljudnost v vsem javnem, političkem, diplomatiškem občenju, po drugi bistroumna špekulacija... politika je igra.«). Stranka je pod vplivom avstrijskega liberalizma in vidi edino zveličanje le v liberalizmu, je nasprotnik konkordata, glede dualizma pa je mnenja: »če ga hočete imeti, imejte ga; kaj nam mar, da le nam dovolite potrebno avtonomijo. Dualizem je znaniti še boljši za nas, bodi, da razcepljeni centralizem po njem oslabeva, bodi, ker je po njem federalizem izklenjen(?) in ker Slovane tlači; kajti Slovani, če jim greben preveč zraste, utegnejo nas s časom poriniti v morje, na Goriškem čez Sočo in čez Idrijo (Iudrio) nazaj«. Narodnost jim ne dela sivih las, v uradih je njihov jezik, v šolah pa imajo isto kar Slovenci in po pravici s tem niso zadovoljni. »Dualizem tedaj z neko avtonomijo dežel, liberalizem s svojimi posledki in povzemanji, narodnost po večem tudi udovoljena: to je troje reči, v katerih se avstrijsko-liberalni Goričani z vlado naravno ujemajo in dotikajo, in od tod sedanja njihova politika, od tod njih priimek 'vladni'.«²⁵ Nato spregovori še o ostalih političnih grupacijah v mestu: o duhovščini (dveh narodnosti), uradnikih ter o goriških Nemcih. Goriška duhovščina ni prenapeta, še manj pa v političnih ozirih. Goriški »konkordatovci« (nasprotniki konkordata) niso ostri, »trobijo sicer v isti rog, ker je ravno môda, ker je tudi v Italiji tako.«²⁶ Goriškim uradnikom te ali one narodnosti ne

kaže drugega, že, ker so uradniki, da v Gorici volijo vladi naklonjene liberalce. Goriškim Nemcem pa ni niti ta stranka po volji, ker se s tem strižejo peruti nemški politiki ob najjužnejšem robu nemškega »bunda«. Italijani tudi nočejo priznati Nemcem položaja tretje narodnosti v deželi. Vendar so Nemci zavzeli do Italijanov prijaznejše stališče, ko so tudi ti spremenili odnos do Nemcev; povezala jih je »brez dogovora in pogodbe vez naravnega sočutja in interesov.« Italijanska avstrijsko usmerjena liberalna grupacija ima na svoji strani »duhovščino s sorodnimi privrženci, uradništvo in Nemce.« Pri tem Slovincem ne preostane drugega, ko da razmere spremljajo od strani, ali pa da se pridružijo eni ali drugi italijanski politični skupini. »Ko bi bilo očitno in gotovo, kje nas dobiček čaka, segli bi zdajci po njem; ali gotovo je le to, da na našo korist v narodnem smislu nobena naših dveh strank ne misli; mi nismo tisti tertius, kateri dibus litigantibus gaudet.« V drugih ozirih kaže Slovincem naslanjati se na stranko, ki jim zagotavlja red in mir. »Nam Slovincem zdaj že davno nobena laških strank ne nagaja, in, ker smo pravični, miroljubni in še prepohlevni, in nam gotovo nikdar na misel ne pride, da bi koga dražili: nadajmo se dolgega zunanjega miru z laškima strankama. Pravice pa, ki nam gredo, bomo njima in komur koli nasproti s postavnimi pomočki branili, oziroma, se poganjali zanje.«²⁷ V poslednjem nadaljevanju je povzeta vsebina članka obenem z namigi na splošne slovenske razmere. Ker je v članku zavzel stališče zagovarjanja Svetca ob glasovanju v državnem zboru in ker je bila »Slovenskemu narodu« Marušičeva obravnava političnih razmer v Gorici navna, je udaril, kot smo imeli zgoraj priliko spoznati. Italijani, ki se vedno

»Domovina« leta 1868

potegujejo za svojo narodnost, največ dosežejo po svojih uradnikih. Pri Slovencih pa »razen peščice vrlih narodnjakov, ki jih je novejši čas rodil ali prerodil, imamo po razni slovenskih deželah celo krdelo odnarodencev, ali starovercev s 'kranjsko špraho', zmžnih sicer, toda jim srce za narod in napredek narodni ne bije, ker ga ne poznajo: ignoti nulla cupido. Upliv njihov reč narodno in uradnike narodne tlači, a ne jači jih.« Na Primorskem je premalo slovenskih uradnikov, zagovarja njihovo delo in uspehe in za Gorico pravi, da tisto, kar so Slovenci tu dosegli, »dosegli so večidel po uradnikih, po tisti kopici narodnih uradnikov, ki jih imamo ali smo jih imeli (mislimo si gimnazi)«²⁸ in tako tudi sebi posredno priznal zasluge.

V obsegu navedenih političnih osnov Marušičevega časnikarskega, političnega in temu podobnega delovanja, moramo na tem mestu omeniti prvo in v taki meri najbrž edino akcijo njegovega lista kmalu potem, ko je pričel izhajati. Bila je to postavitev »Domovinina« »volilnega odbora« za deželnozbornske volitve ob koncu januarja in v začetku februarja 1867. leta. Volitvam je »Domovina« posvetila veliko pozornost in obenem z objavo vladnih navodil glede volitev že prinesla razglase goriškim volivcem. V prvem takem razglasu je govor o pomenu volitev ter o ljudeh, ki naj se izvolijo, in pravi: »Razun tega, da je pošten, da narod naš ljubi, da so mu naše potrebe znane, ter da je zvest Avstriji in cesarju, razun tega, ker se uže skor samo po sebi zastopi — mora biti poslanec tudi zveden in z najden v tistih rečeh, ki se v zboru napravljajo, ktero so sploh težavne in zakomotane in katerim so navadno le izšolani ljudje kos. S samo poštenostjo torej, z dobrim srcem in dobro voljo bi nam zavedni poslanci presneto malo pomagali. Vsak zbor potrebuje, vsaj večidel, učenih, razumnih mož (inteligencije); vmes pa že zna biti tudi kak prost človek na pravem mestu, samo da o javnih (deželnih ali državnih) opravilih kaj razume. To naj nam bo vodilo (regelca) pri volitvah.« Zagovarja uradnike kot poslance kljub temu, da mnogi njih volitvi nasprotujejo: »Pravite, da uradnik ni neodvisen; je li morda kateri človek drugi neodvisen? Nar hujši liberalec (svobodnjak) je pri vsi svoji širokoustnosti navadno nar veči sužen, ne sicer vlade, ampak — včasih drhali, omikane in neomikane. Kaj ljudje porečejo, si misli zmerom, in trepeče pred neko znano sorto 'občnega mnenja'. Gorje mu, če svojo drhal razdraži! Veste, kdo je na svetu neodvisen? Nihče; ali,

ali, če že hočete k večemu kak sebičen bogatin, ki za nič in nikogar ne mara in se javnega življenja ogiba.« Treba je gledati na osebo in ne na stan in če predlagani možje niso slovenskega rodu, »da le nam so pravični, vdani in zvesti in pa da naše razmere poznajo.« Geslo naj bo: »Volimo pravične in poštene, izobražene in zavedene, in pa zgovorne može, kakoršnega si bodi stanù in rodù!«²⁹

»Domovina« je pred volitvami zbrala na posvet nekaj goriških veljakov z namenom, da bi določili kandidate za slovenski del v deželnem zboru. Poročala je o rezultatih posvetovanj in priobčila kandidate za volitev kmečkih občin 26. januarja in pri tem poudarila, »da se nikomur ne zameri, če volivcem slovenskim (da se glasovi preveč ne razstresejo) med starimi odborniki nektere nove može nasvetuje, kateri so gotovo popolnega zaupanja vredni.« »Domovina« je priporočila Antona Gorjupa, dr. Josipa Tonklija, Antona Černeteta, Alojzija Pollaya, dr. Jožefa Abrama, Andreja Winklerja in sramežljivo je k tem Marušič priporočil še svojo kandidaturo.³⁰ Od teh sedmih kandidatov je imelo biti izvoljenih šest. Dan pred volitvami je »Domovina« napisala, da v primeru, če bo v skupini kmečkih občin izvoljena slovenska šestorica in če bodo uspeli 3 kandidati slovenskega veleposestva in en kandidat trgov in obrtnijskih krajev, bo imel deželni zbor deset »naših«. V skupino slovenskega veleposestva je predlagal dr. Doliaca in grofa Paceja, seveda za primer, če bi jim spodletelo v skupini italijanskega veleposestva.³¹ Predlogi, ki jih je postavila »Domovina«, pa niso naleteli na popolno soglasje, omenili smo že, da je »Slovenec« kazal na čudna imena, ki jih je list priporočal slovenskim volivcem v skupini veleposestva. Nasprotovanje pa kaže tudi dopis »Z desnega brega Soče« v »Domovini«, kjer je kot resnično dejstvo omenjena akcija poslanca dr. Žigona zoper kandidaturo Paceja in dr. Doliaca in menda tudi zoper Winklerja (»Sram naj ga bo, take malomodre agitacije.«). Uredništvo »Domovine« je pozvalo dr. Žigona, naj bi take vesti demantiral.³² Tega pa ni storil. Vsi predlagani kandidati v skupini kmečkih občin so bili izvoljeni in v proslavitev tega uspeha je 29. januarja izšla posebna številka »Domovine« kljub temu, da je bilo »med nami še tisti večer pred volitvijo več strank, in strankic, ktere bi bile rade svoje priporočence in ljubljence izvolile; ali, ko so sprevidele, da ne zmorejo, so se podale večini, zedinile se ž njo in tako pokazale, da razumejo, česa je v ustavnem (konstitucionalnem) živ-

štenih, pobožnih ljudi nič ne brigajo; za-nje se mi Slovenci ravno toliko zmenimo, kakor za lanski sneg.«⁴³ Konkordat je namreč s temi zakoni (zakon o razmerju cerkve do zakonskega prava in šole ter tretji interkonfesionalni zakon, ki je določal, da so v Avstriji vse konfesije enakopravne) dobil prve in hude razpoke. Če se je Marušič nekajkrat potegoval za slovenske državnozbornske poslance, je to storil tudi zategadelj, ker so se ti vneto borili za zaščito konkordata, in pri tem bili zvesti in vztrajni sobojevniki federalističnih Tirolcev,⁴⁴ vodili so pri tem striktnije stališče kot do vprašanja dualizma, ki jih je razdvajalo in kazalo na njihovo nedoslednost.

Ko je goriški deželni zbor 2. oktobra 1868 razpravljal o vladnem predlogu glede šolskega nadzorstva, je Marušič kot član šolskega odseka pri deželnem zboru, ki je predlog pretresal, obširno razpravljal. Med drugim je rekel: »Ta princip je, kakor je znano, princip emancipacije (oproščenja) šole izpod cerkve, ali ločitev šole od cerkve. Ta princip pa je nasproten šoli sami po sebi (naturi, bistvu šole), nasproten božji pravici cerkve do učitve.« Cerkev ima pravico nadzora pouka: »Cerkvena oblast se ne sme skričiti na goli katekizem, timveč vso izrejo, vso učbo, tudi v drugih predmetih morajo prešinjati verskonravni principi. Dandanašnji se kaže žalibog, kakor, da bi samo poduk bil vse in nar najvažnejša stvar. Sam suhi uk je namreč zelo nevaren; uk mora biti gojiven (educativa) in vse gojivno podučevanje treba, da prešinjajo versko-nravna načela.«⁴⁵

»Domovini« je dal Marušič tudi prizvok nekakega verskega lista, dasi se s članki s tega področja in izkazala, razen dveh izrazito cerkvenozgodovinskih prispevkov urednika o obredih v oglejski cerkvi. Spremljala je dogajanja na cerkvenem področju v lokalnih in državnih oziroma svetovnih ozirih. Njena usmerjenost je bila očitna in časopisje jo je smatralo za »ultramontansko« oziroma »ultra-klerikalno«. Pri vsem tem se nehote vsiljuje vprašanje, če ni morda Marušiču pri izdajanju lista gmotno pripomogla goriška nadškofovska kurija, če seveda zavrtnemo namig listovih nasprotnikov, da je izhajala s pomočjo vladnega denarja. Marušič je bil politik in duhovnik, kakršne je zbiral Luka Jeran okoli »Zgodnje Danice«, povsod mu je bila vodilo vera in pristop k sleherni stvari mu je bil mogoč le sub auspiciis cerkvene avtoritete. Zanimiva bodo gotovo naslednja razmišljanja v dopisu nekega Podbregarja »pod Šlatnikom«: »Za slovenske kraje in slovenskega duha, ki ima, ako božja milost

dade, služiti za sredstvo bodočega zedinjenja vzhodne razkolniške z zahodnorimsko kato-liško cerkvijo; za kraje, ktere sta sv. apostola Slavjanov Ciril in Metod sv. evangeliju pridobila, je bizantinski slog pristopnejši nego gotiški, ali pa rimski. Slovenci po duhu in veri naj zvestejši sinovi Rima, po jeziku in krvi sorodni razkolnikom, so namenjeni, da pred 800 leti pretrgano vez med jutrom in večerom ponovijo; Slovenija ima biti most, po katerem se naši bratje na jutrovem v Rim povrnejo.« To je izrekel, ko je obiskal v »bizantinskem« slogu zgrajeno cerkev v Stari Loki na Gorenjskem.⁴⁶

»DOMOVINA« IN NJENA NARODNOBUDITELJSKA DEJAVNOST

V tem pogledu je omeniti trojno usmeritev dela: odnos do čitalniškega gibanja, boj za enakopravnost slovenskega jezika in prebujenje narodne zavesti, kar si je »Domovina« že od svojega začetka zadala. Pri tem je imela nedvomno določene uspehe, bila je pač na Goriškem edini slovenski politični list v tistem času oziroma edini slovenski tednik na Primorskem. Vendar, kot smo spoznali, je tudi pri tem doživela napade nasprotnikov, ki so bili na eni strani pravični (tudi pri narodnobuditeljski dejavnosti je listu manjkalo odločnejši pristop k postavljenim nalogam), na drugi pa že zlobno iskanje še tako neznatnih kamenčkov spotike. Na 636 straneh oziroma v svojih 156 številkah nam je ohranila nekaj drobnih, a vseeno pomembnih podatkov o rasti nacionalne zavesti v teh zahodnih predelih slovenskega narodnostnega ozemlja. Uspehi bi bili nedvomno večji, ko bi Marušič znal poiskati poljudnejši pristop in odnos do bralcev in naročnikov, ko se ne bi onemoglo prizadeval, da bi svoj list prikrojil istočasno okusu in zahtevam najbolj zahtevnih in zelo preprostih bralcev. Tako kompromisarstvo ni rodilo dobrega sadu in na štirih straneh, kolikor je obsegala vsaka številka, ni bilo mogoče vsem hkrati in obenem v polni meri zadovoljiti. Marušičeva prizadevanja, da bi z uvajanjem novih besed, navajanjem liturgičnih izrekov in sploh dokaj samozavestnim poseganjem v različna svetovna dogajanja dal svojem listu nekakšen kozmopolitski prizvok oziroma akademsko višino, so naletela na nerazumevanje pri delu bralcev. Njegova hotenja so prešla območje konceptov, ki bi jih list take vrste moral vsaj v začetku imeti. Tudi v tem so obsežene osnove številnih kritičnih pripomb »Slovenskega naroda« in tudi tu je iskati enega od vzrokov, zaradi katerih je Marušič opustil nadaljnje izhajanje oziroma

uredovanje lista. Pri narodnobuditeljskem delu velja omeniti, da je več kot urednik z običajnimi izjavami opravila vrsta dopisnikov, ki so načenjali ali pa reševali vrsto različnih problemov.

V času izhajanja lista je bilo čitalniško gibanje na Primorskem oziroma Goriškem že dokaj razširjeno, vsi večji kraji so imeli svoje čitalnice, te so prirejale prireditve, o katerih je »Domovina« stalno poročala. Nastanek vsake nove čitalnice je pozdravljala in sploh je čitalniško gibanje našlo na njenih straneh znaten odmev. Nekajkrat je objavila tudi govore z nekaterih čitalniških prireditev, na primer dr. Lavriča, idejnega vodje tega gibanja na Goriškem, »kterega ne manjka nikjer, ker gre za narodno reč«. Po besedah Andreja Batiča iz Črnič je bil mož, »kteri z mogočnim vplivom, z neutrudljivo dejavnostjo zbuja tod po Goriškem naš narod s tem, da je narpoprej v Tominu, potem v Ajdovščini čitalnico ustanovil, kajti po zgledu teh dveh so se tudi po drugih naših krajih čitalnice napravile.«⁴⁷ Poročila o besedah so potekala v »noviškem« stilu: »vodo bi v Savo nosili«; oglejmo si dva taka vzorca. V poročilu o besedi v goriški čitalnici januarja 1868 piše med drugim: »To vam je res živa podoba device orleanske! Poslušavci in poslušavke (ki včasih rade šepetajo), vse je zamaknjeno vanjo. Res, kedar našim glasovam taka usta milino vdihavajo, mora umolkniti tudi kritika predsodkov polnega filistra.«⁴⁸ Poročilo o Vodnikovi besedi v Gorici malo kasneje pa pravi: »letos je že odveč... Pero, ki to piše, popisovalo je že marsikako veselico; vsakrat je še kaj našlo, čemur je bilo kos, ali takrat, takrat čuti, da je — pretopo. ‚Dobro‘, ‚vrlo‘, ‚jako‘, ‚izvrstno‘, ‚krasno‘, ‚odlično‘, itd., to so že preveč porabljene in oguljene, preveč prozaične fraze; sram bi me bilo, obračati te vsakdanje reke, vsakdanje to hvalisanje na ‚dogodek‘, da ‚dogodek‘, kteri globokejši in resnejši misli v meni vzbuja.«⁴⁹ Seveda so taki dopisi prihajali iz Gorice; hvale, ki jih je pošiljalo podeljelje, so bile skromnejše in bolj okorne. Vendar se je javil tudi kritičnejši glas. Tako je zapisalo uredništvo k neki nameravani čitalniški besedi v Črničah: »Bistvena reč pa po kmečkih čitalnicah niso veselice, ampak poduk, omika, občni napredek. Ne toliko ‚živio‘ in ‚slava‘, kot marveč branje in širjenje potrebnih in koristnih vednosti, posebno zemljepisnih, zgodovinskih, kmetijskih, obrtnijskih itd. Izobraženci pa naj bi vodili ljudsko omiko... S podukom bi se na znotraj budila narodna zavest, branje knjig bi vzbujalo ljubezen do jezika... Ljubezen do jezika in

pa znanje materinega jezika je edina prava, edino temeljita podlaga narodnostne zavednosti... Razvijanje narodnosti naše mora biti organično. Mi si jo mislimo tako: 1) jezik, 2) občna omika, 3) narodnost, 4) politika narodna, in to, kolikor je moč enakomerno; ne, da je med ljudstvom in peščico narodnih izobražencev 200 milj širok prepad.«⁵⁰ Omenimo naj še zanimiv predlog Frana Zakrajška, da naj bi vaške gostilne prejemale časopisje, ki bi ga tu vaščani prebirali.⁵¹ Bilo naj bi nekako nadomestilo za čitalnice, v krajih, kjer jih ni bilo.

Kritika Vodnikove besede v Solkanu 31. januarja 1869 je najkritičnejši zapisek čitalniške prireditve v »Domovini«. Dopisnik iz Solkana je pokazal na nekatere značilnosti Marušičevega obzirnega poročanja: »Vi ste razvpiti kot ‚objektivnik‘, kot nasprotnik ‚osebnosti‘, kot nasprotnik časniške ‚kritike‘. To je v naših razmerah sploh hvalevredno načelo. Ali hvalevredno gori, hvalevredno doli, vsaka reč ima svoje meje; tako tudi Vaša (urednikova op. MB) ‚objektivnost‘, kteri pristavljajo mnogi z ‚zamolčevanjem‘ tega in onega, z ‚zakrivanjem‘ marsičesa, kar ne bi se smelo vselej zakrivati.« Urednik je ob tem pripomnil: »nisem jaz zoper kritiko sploh, ampak samo zoper zgolj zanikarno, podirajočo kritiko, tj. zoper zabavljanje. Kedar mi kdo dobro ali slabo na kakem slovtvenem ali kakoršnem delu opiše, nimam nič zoper tak kritičen opis.«⁵²

Poleg splošnih namenov, ki so označevali čitalnice po Sloveniji, so imele čitalnice na Goriškem še posebno nalogo, zoperstavljanje vplivom italijanstva. Tako si je v Kanalu »prizadeval vgnjezditi se... nekaj filisterski tuj duh«, čitalnica naj bi ga za vselej pregnala.⁵³ V Kanalu so si hoteli Italijani pridobiti pozicije in omenimo naj, da je eden najvidnejših italijanskih goriških liberalcev, odvetnik Pajer, pričel svojo odvetniško pot prav v tem slovenskem kraju.⁵⁴ Popolnoma je torej bila upravičena bojazen, da bi se Kanal italijaniziral in poročilo o ustanovitvi slovenske čitalnice v tem kraju poudarja: »Le glej, da boš vredna tvojega imena, da boš pravi jez proti italijančevanju in hram domače vednosti in omike. In če zdaj v sebe le gospodo kanalsko, kakor se je pri besedi pokazalo, strinjaš, glej, da spraviš precej tudi ubogega kmeta pod tvoje varstvo in tvoje naročje. Le ako imamo kmečko inteligencijo za sabo, le takrat je nam bodočnost in sicer slavna bodočnost zagotovljena.«⁵⁶ Značilna je tudi izjava kaplana Marka Valesa na čitalniški prireditvi v Volčah, »da več imamo zdaj že čitalnic, kot pred malo leti rodolju-

bov (To je res merilo napredka Vr.).⁵⁶ Sicer so se čitalnice marsikje izživljale v plesnih zabavah in podobnem, včasih pa so priredile tudi kak izlet v naravo. Izlet na tolminski grad, ki so ga priredili Tolminci, je potekal v znamenju pesmi in govorov, ki »so doneli po grajskih razvalinah, v katerih so nekdanj stanovali mogočni grofi in s tlako tlačili naše zdaj prosto ljudstvo. — Slovenska zastava je vihrala na starem stolpu, kjer so prej zaprti stekali — Slovenci,« kasneje se je veselica razvijala pozno v noč v čitalnici.⁵⁷ Tudi med delavci (ob tej priložnosti »Domovina« prvič obširneje poroča o delavskem razredu) se je vnelo nekakšno prosvetno delovanje. Iz Ajdovščine je poročal dopisnik: »Nekaj posebnega in veselega Vam imam sporočiti iz naše Ajdovščine v dokaz, da se je narodno čutje zbudilo tudi v naših delavcih po tvornicah (fabrikah). Z lastnimi močmi so napravili v nedeljo 31. januarja, besedo z deklamacijo in petjem in potem ples... Veliko ljudi se je zbralo pri omenjeni besedi, in navdušenost je bila občna, ali vsi pričakujemo še drugih dokazov, in potem bojo naši zbudjeni delavci tudi drugi korak storili in osnovali kako društvo v vzajemnem poduk in vzajemno pomoč, kakor je navada pri Angležih, Francozih, in kakor so se začeli tudi naši Nemci zbirati v take družbe.«⁵⁸

»Domovina« je skušala z vzgojnimi prijemmi učiti bralce. Marušiču je bil v veliko napoto ples in dopisnik iz Črnič mu je pri-trjeval: »In glej, pri nas smo si tudi nekoliko ravno s tem namenom 'čitalnico' napravili, da se zamore mladina v njej nedolžno kratkočasiti, in da s časom morebiti na ples nekoliko pozabi, ali ga celo opusti.«⁵⁹ »Ne bomo se vtikali v politiške in vladne reči, ne v stvari in opravke, ki nas nikakor ne zadevajo; nobenemu narodu nočemo kratiti niti kaliti njihovih pravic; temveč le naš napredek in naših ter naših slovenskih bratov omika, naj bolj pa izobrazenje nadepolne mladine bodi edino merilo in vodilo vsega našega početja,« je v svojem govoru ob otvoritveni besedi rihemberške čitalnice v zvezi z njenimi nameni poudaril njen predsednik župnik Ivan Pirc.⁶⁰

Veliko prostora je list posvečal boju za enakopraven položaj slovenskega jezika. Uspehi, ki si jih je slovenščina priborila v tem boju, so bili v listu pozdravljeni. Članek o občinskih zadevah na Goriškem poudarja, da je najbolj razveseljiv znak napredovanja slovensko uradovanje: »V 3-4 poslednjih letih deželne-zborove dobe, kar imajo občine z deželnim odborom opraviti, je naša dežela vsa druga, kakor prerोजना.

Razun 4 županij v okolici goriški, katerih se je laščina oprijela kakor smola, 2-3 na zahodnjem Krasu in nekterih župnij kanalskih, tominskih, bovških gorah, pišejo zdaj uže vse druge po slovenski, in pa kako!... Zavednost pri nekterih vipavskih in kraških občinah je že taka, da se v protestih zoper neslovenske dopise ali po prošnjah za slovenske razodeva... Res je, na teh 3 stebrih sloni domovina: na duhovščini, na učiteljstvu in na županstvih. Kedar se bodo vsi trije popolnoma zavedali, bo naša reč dognana. Da pa nismo še do tega prišli, so glavnih zadržkov eden tajniki županijski. To so vam tista po koteh pobrana stara šara, ki ni za nobeno rabo na svetu... Ali, da bi starešinstva in županstva za dober, krvavo zaslužen denar za slovenskega ljudstva žulje kakega nenarodnega potepuha najemala, tega naj nam po nikakem ne delajo. To se pravi samim sebi nož v prsi zabosti.«⁶¹

Slovenski jezik pa ni šel naglo pot po uradih slovenskih občin in drugih upravnih ustanov. Dopisnik »Z desnega brega Soče« je v odgovor na tožbo dopisa iz Nabrežine, da se slovenščina prepočasi uvaja v javno življenje, pisal, da sta tega kriva: »nar popred in nar bolj mi sami, po tem pa še več nekte naše županije, ktere se zdaj raji laški ali nemški pisarijo. — Od leta 1860 je led prebit, in zavoljo tega je čas, da se prebudimo iz dragega spanja. Slavni gospod dr. Lavrič nam je pokazal, po kateri poti moramo hoditi, da se nam bo pravica godila, da se naše želje uresničijo. Potrkal je on na prva vrata, pa reklo se mu je: Nazaj! — Na drugih vratih se mu je ravno tako zagodrnjalo, ali pred tretjimi vratami niso ga odgnali, ampak pritožbo njegovo zastran kratenja pravice gledé rabe našega jezika, preslišali: ministrstvo je njegovo slovensko vlogo s tim odlokom rešilo, da c. k. uradnije morajo slovenske spise sprejemati in ravno v tem jeziku reševati... V čemer koli se že zdaj preveč očitna krivica godi našemu jeziku, združimo se, Gorjan in Goričan, Krašovec in Bric, ter napovejmo vojsko takim napakam. — Kdor ne mara sam poti dr. Lavričeve nastopiti, naj se pritoži pri naših poslancih, saj jih imamo mnogo število narodnjakov v deželnem zboru; oni bodo gotovo našemu jeziku obveljavo pridobili.«⁶²

Ker se slovenskega jezika niso posluževali, so bili velike graje deležni občinski tajniki in župani, zlasti pa tajniki: »To ne gre več, da bi naši župani in tajniki, ki jih slovenski kmet plačuje, naše vasi še na dalje na naše stroške potujčevali.«⁶³ Pa tudi duhovniki niso bili izvzeti; tako končuje dopisnik iz Dolenj

v Brdih: »Če je kateri gospod duhoven bolj zaljubljen v laščino, ko v slovenščino — de gustibus non disputandum —, naj si pomaga v Lahe, pa naj se nikar samovoljno ne dotika zgodovinskih pravic naših slovenskih obmejnih vasi.«⁶⁴ Da bi rešili vprašanje pomanjkanja uradništva je pisec članka »Slovensko uradovanje« pozival slovenske starše, naj pošiljajo sinove, če nimajo »pravega nagnjenja« za duhovski stan, na pravoslavlje.⁶⁵ »Domovina« je med drugim zahtevala tudi, da se cerkvena služba v Gorici opravlja v slovenskem jeziku.⁶⁶ Plakat, ki je v Gorici vabil na ples v Solkan, pa je sprožil pri poročevalcu željo, da bi mestni trgovci, obrtniki, gostilničarji in drugi izobesili na svojih lokalnih napise v slovenščini, še lepše pa bi bilo, ko bi tudi ulice nosile slovenske napise, saj je Gorica italijansko mesto, če se ga presoja po napisih, ki se v njem nahajajo.⁶⁷ Take in podobne opazke, zlasti pa pozivi za uporabo slovenskega jezika so bili skoraj v sleherni številki lista. Dopisi iz številnih občin so ugotavljali očitno spremembo razmer v teku nekaj let. »Odkar je izvoljen za župana znani korenjak g. M. Doljak,« pravi dopis iz Solkana, »se je vse bolj predrugačilo. Uraduje se sedaj vse po slovenski, županijska pisarnica ima čisto slovenski značaj. Posadila se je po tem takem slovenščina na svoj častni sedež, kjer je prej nam na škodo le ptujka italijanščina v čisto slovenskem Solkanu gospodovala.« Še pred poldrugim letom se Solkanci niso zavedali svoje narodnosti, razmere pa so se spremenile z ustanovitvijo čitalnice. Tudi fantje ne prepevajo več italijanskih pesmi; vse se je spremenilo na bolje.⁶⁸ Iz Renč se je nekdo oglasil s podobnimi vestmi: »Povedati pa imam še to veselo novico, da se je tu pri nas pri tej sedanjosti volitvi v prvo le v domačem jeziku govorilo in pisalo. Nekaterim bi bil, se ve da, ljubši laški jezik.«⁶⁹ Ponekod je prišlo tudi do nekakega sporazumnega sodelovanja med občinskimi odborniki slovenske in italijanske narodnosti. V nekem neimenovanem županstvu, katerega župan in dva odbornika so bili Italijani, so na seji županstva govorili v neki mešanici in si vsi prizadevali govoriti slovensko. Dopisnik je pohvalil taka prizadevanja, ni mu pa bilo po volji dejstvo, da je bil zapisnik seje napisan v nemščini, česar je kriv občinski tajnik, rojen Slovenec. Urednik je k temu dodal: »Oh, tajniki, tajniki, kdaj se spokorite!«⁷⁰

V tovrstnem delovanju je pomenil šempaki tabor simbol narodnobuditeljskih prizadevanj. Po tem taboru se je pričel »narodni duh« močno oživljati, mladeniči so se vneli

za slovensko reč, pogosteje se slišijo prepevati slovenske pesmi namesto italijanskih,⁷¹ zaradi česar je »Domovina« mladino že grajala.⁷² »Veselo je opazovati, kako se slovenska zavednost v okolici Goriški zmerom bolj širi in sebi nasprotnega duha preganja,« pravi dopisnik iz Gorice, »a žal, da v posameznih vaseh, kjer so ljudje vneti za narodno stvar, manjka voditeljev.«⁷³

Rešitev razmer v slovenskem političnem življenju na Primorskem je »Domovina« nekajkrat nakazovala, zabeležimo njena prizadevanja, strnjena v naslednjem stavku: »Dokler se čut za pravo v vsakem srcu ne vkorenini, dokler ne postane postavna enakopravnost tudi Lahu kakor Slovincu noli me tangere — nedotakljiva in nerazžaljiva reč, dokler se ne ustanovi v vseh narodnih javnih zadevah popolno ravnovažje, dokler se ne navadimo vzajemno tako spoštovati drugi družih pravice, da nam bode to naj više, posebno pa ne bomo smeli mi Primorci tožiti, če nas bo nedomača roka k postavnosti in enakopravnosti napeljevala.«⁷⁴ Tako apeliranje na zavest posameznikov in družbe ni moglo imeti rezultatov, bilo pa je popolnoma v skladu z Marušičevimi akcijskimi nazori. Od tod je izvirala njegova mlačnost, zaradi tega so bile obtožbe njegovih nasprotnikov upravičene, položaj je zahteval zavestnih akcij, ne pa jalovega moledovanja, podprtega s svetopisemskimi nazori.

DRUGA DEJAVNOST »DOMOVINE«

Poleg navedenega moramo zato, da podamo vsaj zaokroženo celoto o pisanju »Domovine«, omeniti še drugo plat njenega pisanja. Objavljala je vrsto novih zakonskih uredb in jih primerno interpretirala. Zlasti velik pomen je pripisovala šolstvu, kar je nekako razumljivo. Urednik je bil gimnazijski katehet, bil pa je tudi član deželnega šolskega sveta. Veliko število prispevkov je bilo namenjenih kmetovi vsakdanji uporabi in raznim gospodarskim zadevam Goriške (gospodarske institucije, ukrepi za izboljšanje agrarnega gospodarstva, potegovala se je tudi za predelko železnico).

Objavljala je tudi literarna dela. Njena bera originalnih proznih prispevkov je pičila. Omeniti je treba dva krajša prispevka Antona Klodiča (psevdonim »Kobariski postopač«) v narečju beneških Slovencev. Klodič je za »Domovino« prispeval dva prevoda daljših proznih sestavkov. Edina literarna ocena ali bolje poročilo je prikaz Klodičeve komedije »Novi svet«, ki ga je napisal neki X. in je popolnoma drugačen od precej odklonilnega

stališča, ki ga je do istega gledališkega dela zavzel »Slovenski narod«: »Prof. Klodič ima pesniško žilo, ki mu krepko bije; živa fantazija ga vznaša z neko posebno lahkoto, kamor koli treba, pa ne dalje kakor treba... Posebno sposobnost pa kaže očitno za dramatično pesništvo, in nadajmo se, da nas še večkrat s kakim enakim umotvorom razveseli. Tako bo imel tudi priliko, popraviti neke nebistvene napake sedanjega dela — po moji misli malenkosti, — ktere bi utegnile ostri kritiki na situ ostati.«⁷⁵

Poleg tega je objavila 52 originalov, prevodov in zapisov različnih pesniških del. Največ pesmi je objavil Josip Furlani, vsebina pesmi je zelo raznolika. Fran Zakrajšek je poleg izvirnih pesniških del objavil tudi prevod iz tretjega speva Dantejevega »Pekla« in prevod neke Goethejeve pesmi.^{75a} Drugi pesniki so bili: Lovro Dutoveljski (pseudonim), Anton Klodič, Blaže Perninšek, France Peršič, Peter Podrieka ter z drobno pesmico neki R-v.

Zgodovinski članki, ki jih je priobčila, so v največji meri prevodi, edini obsežnejši originalni članek je anonimni zapisek o zgodovini kanalske fare. Obsežna je tudi Marušičeva razprava o imenih in priimkih in opis potovanja v Rim, ki ga je napisal duhovnik Ivan Kumar. Literarno in slično dejavnost v Sloveniji je »Domovina« le od daleč spremljala. V prizadevanjih, da bi tudi sama nekaj na tem področju pomenila, pa ni uspela. Sicer pa se utilitaristični Marušič pri tem niti ni mnogo naprezal in literarna dejavnost »Domovine« je plod prizadevanj bolj ali manj sposobnih amaterjev, od katerih so bili nekateri brez večjega samokritičnega duha in obenem žrtve prevelikih osebnih ambicij.

*

Z daljše časovne razdalje je prvo oceno »Domovine«, prvega političnega lista Slovencev na Goriškem, podala leta 1896 Gabršček-dr. Gregorčičeva »Soča«. Marušič je bil tedaj še živ, njegov politični nasprotnik v času izhajanja »Domovine« dr. Tonkli pa je deloval v taboru, ki je nasprotoval Gabršček-Gregorčičevi struji. Temu primerna je bila tudi ocena »Soče«, ki je o »Domovini« pisala, da je čisto narodna in se odlikovala po zelo lepem jeziku. Tako, kot je pisal Marušič, si trideset let nato ne bi drznil pisati noben državni uradnik. Imela je nasprotnike, tem ni bilo prav, da je Gorica brez lista, ko pa se je pojavil list po Marušičevem okusu, jim je bilo preveč. Zato so udrihali po Marušiču in po Domovini.⁷⁶ Ocena ima očiten politi-

čen prizvok. Po skoraj sto letih pa lahko izrečemo sodbo brez takih namenov. »Domovina« je bila glasilo izrazito klerikalnih političnih pogledov, ciljev in izhodišč. Orala je ledino slovenskega političnega časnika na Goriškem in ji zato gredo nedvomno določene zasluge, že zato, ker je sam pojav slovenskega časnika na Goriškem pomenil afirmacijo Slovencev ne glede na to, katero politično smer si je izbral. Kakor je bil očiten njen pomen za zunanjo afirmacijo Slovencev, tako je njen nastop odmeval v njih notranjem političnem življenju. Njen izid je razdvajal in končno tudi razdvojil slovenski politični tabor na Goriškem. Razdor je vodil v izolacijo »Domovine«, Marušič je ostajal sam in njegovo popularnost so dokončno pokopale deželnozborske volitve 1870. leta. Zapustil ga je tudi staroslovenski tabor, zakaj pričakovali bi, da bo Marušičevo ime znova bleščalo med izdajatelji oziroma uredniki »Glasa«, novega glasila staroslovenskega tabora na Goriškem. Marušič se javnega življenja od 1870. leta dalje ni več v taki meri aktivno udeleževal. »Domovina« je kazala na dokajšnjo časnikaško razgledanost in prizadevnost svojega urednika, čas jo je prehitel in v tekmovanju z njim je Marušič odnehal. Slepa pokorščina oblasti, uvajanje strogih cerkvenih načel v vsakdanje življenje, politika vdanosti in čakanja ni mogla roditi dobrih rezultatov, pač pa opozicijo, ki je na Goriškem po daljšem porajanju prvič samostojno nastopila z ustanovitvijo političnega društva »Soča« v septembru 1869. leta.

OPOMBE

1. Domovina (D), 5. I. 1867, str. 3. — 2. D, 12. I. 1867, str. 10. — 3. D, 14. VI. 1867, str. 102. — 4. D, 14. VI. 1867, str. 97. — 5. D, 28. VI. 1867, str. 107. — 6. D, 3. I. 1868, str. 1. — 7. D, 10. I. 1868, str. 5—6. — 8. D, 21. II. 1868, str. 32. — 9. D, 28. II. 1868, str. 33—34. — 10. D, 11. X. 1867, str. 171. — 11. D, 21. VIII. 1868, str. 133—134. — 12. D, 9. X. 1868, str. 161. — 13. D, 16. X. 1868, str. 165. — 14. D, 25. XII. 1868, str. 207. — 15. D, 2. IV. 1869, str. 54. — 16. D, 30. IV. 1869, str. 69. — 17. E. Mulitsch, I prodromi dell'irredentismo isontino; Gorizia nel Risorgimento, Gorizia 1961, str. 121—122. — 18. D, 12. VII. 1867, str. 115—116. — 19. D, 2., 9., 23., 30. VIII., 6., 20., 27. IX. 4., 11. X., 1., 15., 22. XI., 13., 20., 27. XII. 1867, št. 31, 32, 34—36, 38—41, 44, 46, 47, 50—52. — 20. D, 27. XII. 1867, str. 215. Žnidarčičev članek je zanimiv, ker je avtor želel s primernim zgodovinskim argumentiranjem pod simbolom »slovenski klobuk« prikazati »zedinbo vseh slovenskih dežel pod enim deželnim glavarjem« (D, 9. VIII. 1867, str. 132). Zgodovinsko dokazovanje ga je zapeljalo tako daleč, da mu ni uspelo članek do konca leta

dokončati. Zaključil je le njegov prvi del, »drugi del ‚Slov klobuka‘ — ‚o zedinbi‘ — pride, ako Bog dà in sreča junaška, s prvim popravljenim vred v posebni knjigi na svitlo, kakor hitro bo mogoče«. (D, 27. XII. 1867, str. 214—215). Namere ni uresničil in tudi za zedinjeno Slovenijo takrat »Domovina« ni določneje spregovorila. — 21. D, 28. VIII. 1868, str. 140. — 22. D, 22. III. 1867, str. 52. — 23. D, 5. IV. 1867, str. 59. — 24. D, 1. V. 1868, str. 70—71. — 25. D, 15. V. 1868, str. 77—78. — 26. D, 22. V. 1868, str. 81—82. — 27. D, 29. V. 1868, str. 86. — 28. D, 5. VI. 1868, str. 90—91. — 29. D, 12. I. 1867, str. 7—8. — 30. D, 19. I. 1867, str. 11—12. — 31. D, 25. I. 1867, str. 16. — 32. Ibidem, str. 17. — 33. D, 1. II. 1867, str. 24. — 34. D, 8. II. 1867, str. 26. — 35. D, 1. III. 1867, str. 37. — 36. D, 18. X. 1867, str. 174—175. — 37. D, 1. XI. 1867, str. 182. — 38. D, 8. IV. 1868, str. 60. — 39. D, 17. IV. 1868, str. 64. — 40. D, 29. XI. 1867, str. 198. — 41. D, 18. X. 1867, str. 176. — 42. D, 24. IV. 1868, str. 65—66. — 43. D, 3. VII. 1868, str. 105. — 44. Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, II, Ljubljana 1958, str. 129. — 45. D, 20. in 27. VI. 1868, str. 186, 189—190. — 46. D, 14. VI. 1867,

str. 100. — 47. D, 6. XII. 1867, str. 203. — 48. D, 17. I. 1868, str. 10. — 49. D, 7. II. 1868, str. 23—24. — 50. D, 6. III. 1868, str. 39. — 51. D, 19. I. 1867, str. 12. — 52. D, 5. II. 1869, str. 20—21. — 53. D, 10. I. 1868, str. 7. — 54. A. Gabršček, Goriški Slovenci, I, Ljubljana, 1932, str. 91. — 55. D, 15. V. 1868, str. 80. — 56. D, 7. II. 1868, str. 23. — 57. D, 14. V. 1869, str. 79. — 58. D, 12. II. 1869, str. 25. — 59. D, 31. V. 1867, str. 90. — 60. D, 20. XII. 1867, str. 211. — 61. D, 27. IX. 1867, str. 161—162. — 62. D, 24. I. 1868, str. 14—15. — 63. D, 20. XII. 1867, str. 210—211. — 64. D, 22. I. 1869, str. 13—14. — 65. D, 4. IX. 1868, str. 141. — 66. D, 7. VI. 1867, str. 93—94. — 67. D, 30. VIII. 1867, str. 147. — 68. D, 12. VI. 1868, str. 96. — 69. D, 27. XII. 1867, str. 216. — 70. D, 14. II. 1868, str. 26. — 71. D, 19. II. 1868, str. 30. — 72. D, 6. III. 1868, str. 39. — 73. D, 16. IV. 1869, str. 63. — 74. D, 14. VIII. str. 129—130. — 75. D, 14. XI. 1868, str. 193—195. 75 a. Več o tem B. Marušič, Divina Commedia v slovenščini. Prevodi Frana Zakrajška. Goriški knjižničar, II, 1964, št. 3-4, str. 27—33. Zakrajškov prevod Danteja je ponatisnil tudi Staničev vestnik, 1927, št. 5, str. 3—4. — 76. Gabršček, op. cit., I, str. 498—499.

PRVA MIROVNA POGODBA V SLOVENSKEM PREVODU

BRANKO REISP

Vojne, ki jih je sprožila velika francoska revolucija, so temeljito prevetrile staro fevdalno Evropo in so prinesle poleg težav, tudi Slovencem marsikaj novega. Kljub hudim posledicam, ki so se čutile v gospodarstvu, se je pri nas — še posebej v času Ilirskih provinc — pospešil razvoj modernih oblik zlasti na področju državne uprave, sodstva in šolstva. Temu obdobju dolgujemo Slovenci marsikatero pridobitev in novost. Taka novost je tudi uporaba slovenskega jezika za tekste diplomatske vsebine.

Prevode diplomatskih tekstov je priobčeval že Valentin Vodnik v Lublanskih novicah, tako npr. 22. in 25. marca 1797 v št. 23 in 24 povzetek mirovne pogodbe med papežem in Francosko republiko, 20. decembra 1797 v št. 101 povzetek vsebine campoformijskega miru, 14. septembra 1799 v št. 37 pa vojno napoved ruskega carja španskemu kralju, Vodnikov naslednik pri urejanju Lublanskih novic, Ivan Sušnik, pa je priobčil 15. februarja 1800 v št. 7 Bonapartejevo mirovno poslanico angleškemu kralju.

Vojni časi so namreč izredno povečali zanimanje za novice z bojišč, mirovne sklepe, politične spremembe in podobne aktualne dogodke. Morda je bil tudi to eden izmed vzrokov za nastanek prvega slovenskega časnika

Lublanske novice. Čas za izdajanje take publikacije je bil ugoden. To dejstvo pa seveda ni odtehtalo drugih negativnih momentov. Zaradi nerazvitosti slovenskega meščanstva so bila jezikovna in narodnostna prizadevanja omejena le na ožji krog slovenskih proditeljev. Zato so po letu 1800 Lublanske novice zaradi premajhnega števila naročnikov prenehale izhajati. Da pa s prenehanjem Novic ni izginilo zanimanje za informacije politično-aktualne vsebine v slovenskem jeziku, je dokaz prevod in samostojno tiskana izdaja lunévillske mirovne pogodbe.

Ta mirovna pogodba je bila sklenjena med Francosko republiko in Avstrijo in podpisana 9. februarja 1801 v mestu Lunéville v departmaju Meurthe-et-Moselle v severovzhodni Franciji. S tem separatnim mirom je Avstrija izstopila iz druge protifrancoske koalicije. Mirovni sklepi v bistvu niso prinesli nič novega, potrdili in poostri so le določbe 17. oktobra 1797 v Campo Formio sklenjenega miru. Leva obala Rena je ostala Franciji in priznane ter deloma razširjene so bile nove, po Francozih ustanovljene republike: Batavska, Helvetska, Cisalpinska in Ligurska. Nemški knezi so na državnem zboru v Regensburgu že 6. marca 1801 ta mir ratificirali z namenom, da bodo v smislu sporazumov,